

EESTI KIRJANDUS

1932 · № 7

SISU:

A. PALM: Eesti Kirjanduse Selts 1907—1932.

B. LINDE: Eesti väliskirjanduses.

M. VEIDERMAN: Koidula elu Kroonlinnas a. 1882—1884.

B. LINDE: Aino Kallas — Maroko võlus.

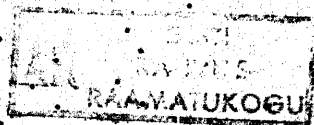
P. HAMBURG: Alfred Teppan — Elu teeb uperpalle.

ED. VIGEL: Eesti raamatute üldnimestik 1918—1928.

G. RÄNK: Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamatud IV—VI.

L. PALM: Anni Varma — Ömblustööde tehnika I.

Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates, 34. poogen.



EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1932 ASUTATUD 1906. XXVI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Aadress: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõrjate tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitõrjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitõrju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroo, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbriga korrapäraselt ilmumise aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

- Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.
Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.
„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.
K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.
A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.
J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.
- Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.
SuurKarja 23, t. (2)15-13.
K/ü. „Rahvaulikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.
Harju 48, tel. (2)24-49.
A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.
- Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.
- Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.
Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutatud teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXV (1930—1931) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

JUULI 1932

NR. 7

Eesti Kirjanduse Selts 1907—1932.

I. ASUTAMINE.

MÖTTESÄDE. 1893 suleti sisemiste tülide ja põhikirja rikkumise ettekäändel Eesti Kirjameeste Selts, silmapilgul, mil seal küll valitses täielik korralagedus, kus aga parajasti olid käimas tervenduspüüded. Jäädi ilma kultuurilise keskkohata.

Otsekohe alustati seltsis võistelnud parteide poolt eeltöid uue seltsi asutamiseks. J. Kõrv oma ringkonnaga plaanitses „Eesti-Vene õpetatud kirjandusseltsi“, J. Jõgever ja J. Koeler E. Kirjameeste Seltsi uuestielustamist „Eesti Õpetatud Seltsi“ nime all. Kumbki pool ei jõudnud esimesel katsel eesmärgile. J. Kõrv loobus, Jõgever ja Koeler aga jätkasid üritamist, paludes luba kord „Eesti Kirjastamise Seltsi“ (1894), kord „Eesti Põllutöö Kirjanduse Edendamise Seltsi“ asutamiseks (1895), kuid tagajärjeta. Jõgeveril on uue seltsi küsimus ka hiljemini alaliselt südamel. Ka teised tolleaegsed tegelased nii Tartus kui väljaspool — O. Kallas, J. Tõnisson, V. Reiman, H. Koppel jt. — hellitavad seltsi mõtet ja kõnelevad sellest oma kirjades. Sajandite vahetusel jäi mõte kui lootusetu enam soiku, et 1904. a. paigu uue elavusega päevakorda tulla. Tarve ja huvi seltsi vastu paisub üha tugevamaks. On teateid seltsi mõtte spontaansest ja pea üheaegsest teostusele tungimisest Narvas, Tallinnas, Viljandis, Pärnus jm. Tartus plaanitseb J. Jõgever „Eesti Teaduste Seltsi“ 6 teadusliku osakonnaga, mille põhikirja kavand on säilinud. Üksikasjalikumaid teateid on ka Ambla kohta, kus „lumepalli“ meetodiga (iga asutaja pidi tooma 2 uut liiget, neist igauks omakorda jälle 2 jne.) taheti koguda liikmeid „Ülemaalise Eesti Kirjanduse Sõbrade Seltsile“ detsembris 1904. Üks Ambla tegelasist J. Kents on kirjutanud endi kavatsusest ka Narva sealsele juhtivale tegelasele kooliõpetaja J. Speegile, kes oma vastuses 20. II 1905 kirjutas muu seas:

„See on väga rõõmustav, et ka Teie pool kirjanduse seltsi asutamise mõte elav on, nagu ta juba peaaegu endise seltsi kinnipanemisest saadik igal pool meie kodumaal päevakorra on olnud. Selle seltsi järele on igatsus lõpmata suur ja tema asutamine oleks ammugi Tartus ehk ka muial ettevõetud, kui vähematki lootust oleks olnud, et ta kinnitatud saaks... Nii pea kui vabamad ajad tulevad (nagu nad nüüd juba osalt

koidavad), saab seltsi asutamine Tartus ehk muial ettevõetud. Selts saab, iseenesest mõista, ülemaaline ja liikmeid ilmub talle igalt rajalt meie kodumaalt suure huljana, nii et kunstlist ja asjata aegaviitvat lumepalli kavastikku sugugi tarvis ei ole. Palju asjakohasem on — seltsi asutamist selle läbi elustada ehk kiirustada, kui Teie oma mõtte elavuse ja sooja soovi üle — seltsi asutada — Tartusse Tõnissonile ehk Eesti Üliõpil. Seltsile kirjutate, kus asutamise mõte juba ammugi niisama meele ja keelel on, kui Narvas, Tallinnas, Viljandis, Pärnus jne. . .“

J. TÕNISSONI ALGATUS. Samal ajal oligi J. Tõnissonil Tartus käsi asja küljes: 25. veebruariks 1905 kutsus ta kui „Postimehe“ toimetaja oma „lähemad tuttavad“ toimetusse „sõbralikule omavahelisele nõupidamisele“. Kutsekaardi trükitud tekstis öeldakse kokkukutse põhjenduseks järgmist:

„Et Eesti kirjanduses viimasel ajal nii vähe tõsist elu leidub, seisab muidugi üleüldiste ajaoludega otsekoheses ühenduses. Kahtlemata mõjub aga kirjanduse edu kohta takistavalt ka see asjaolu, et kirjanduse sõpradel ja kirjaniku-andelistel iga kokkupuutumise võimalus, vastastikune äratus ja toetus puudub.

Et kirjandus oma ülesannet rahva vaimuelu tõstmiseks mõjusamalt võiks täita, sooviks „Postimehe“ toimetis üksikute kirjanduse-sõpradega läbi rääkida, kas ei oleks sünnis kirjanduse-ühisust elule kutsuda?“

Kutsutud olid: Jak. Kukk, J. Kurrik, O. Kallas, J. Speek, G. E. Luiga, E. Enno, A. Kallas, K. Parts, V. Reiman, J. Valk, A. Spreng-Läte, J. Jõgever, O. Rütli, J. Luiga, K. A. Hermann, H. Koppel, A. Krimm, J. Köpp, M. Kampmann, J. Liigand, J. Kompus, P. Org, H. Einer, A. Hanko, A. Simm, K. E. Sööt, A. Kitzberg, M. J. Eisen, J. Hurt, R. Kallas, K. Päts. Viimased 4 olid takistatud tulemast, nii et Tõnissoniga kokku oli koos 28 isikut, neist mõned Tallinnast, Narvast ja mujalt.

ASUTAJATE I KOOSOLEK. Nõupidamist nimetab säilinud protokoll koosolekuks „Hariduse ja Kirjanduse Seltsi asutamiseks“. Juhatab J. Tõnisson, protokollib J. Köpp. Läbikaalutud mõtteid seltsi ülesande ja eesmärgi kohta kannab ette ja kaitseb J. Tõnisson. Et sellest koosolekust Eesti Kirjanduse Seltsi (EKS) algust tuleb lugeda ja et avaldatud mõtted EKS-i kohta mõõduandvaiks said, siis jälgime neid lähemalt.

J. Tõnissoni arvates pidavat nõupidamine vastama kaks küsimust: 1) kas on meil seltsi kirjanduse edendamiseks vaja ja 2) jaataval korral: milline oleks selle korraldus? Esimene küsimus polevat vaieldav, korraldus aga olgu niisugune,

„et need, kes tõesti kirjandusest osa võtavad ja tööd tahavad teha, seda teha võiksid, ilma et selts poliitiliste erakondade tallermaaks saaks. Kirjameeste Seltsil oli see viga, et sääl võimalik oli just isiklikka asju tagaajada, erapüüdeid seltsi ette kanda. Kirjandusliste ja teadusliste küsimuste üle otsustamine oli liikmete kogu käes, kelle koosseis igal koosolekul ainult juhtumise pääl põhjenes. Suurel osal puudus selleks tarvilik asja tundmine, millest siis tuli, et mõtete lahkuminek poliitilistes asjades ka kirjanduse ja teaduse küsimustes mõõduandjaks sai. . . Oli asi sell ajal, kus kindlaid erakondasid veel mitte olemas ei olnud, paha, siis saaks ta nüüd, kus juba erakonnad oma enam ehk vähem selge eeskavaga teineteisega võitlemas on, veel pahem olema. Sellepärast peaks asutatava seltsi korraldus niisugune olema, et seltsi töö kohta rahva keskel ettetulevad voolud mitte otsekohe mõõduandjaks ei või olla, küll aga kaudselt. Korraldus oleks järgmine: Need, keda kirjanduse

asi huvitab, astuvad seltsiks kokku ja valivad oma keskelt usaldusemehed — asemikud —, kelle tegevuse kohta nad aga mitte otsekohe mõjuda ei saaks. Need usaldusmehed — asemikud — valitakse kolme aasta pääle, kuna iga aasta kolmas osa nendest ametist lahkuks. Asemikkude kogu valib ühisuse juhatuse, otsustab üksikute jaoskondade asutamise ja nende vahekorra üle, ja õiendab üleüldse kõiki asju, mis meil seltsides harilikult koosoleku teha on; oma tegevusest annab asemikkudekogu pää- ehk üleüldisele koosolekule, kes aastas mõne korra kokku tuleb, aru. Pääkoosolek võtab ühisuse tegevusest sellega osa, et ta asemikud valib ja nendele oma ja laiemate ringkondade soovid ette paneb. Need oleksivad keskkogule kõlbliseks sunduseks.“

Erakondadest täielikult isoleeruda polevat küll võimalik ega ka sugugi tarvilik. „Voolud tulevad küll ja avaldavad oma mõju seltsi kohta, aga see sünnib siis vahemeeste kaudu, mitte otsekohe. Asemikkude kogus, kuhu loomulikult neid valitakse, kellel tõesti asja kohta huvitust ja arusaamist, on võimalik üksikuid küsimusi kainemalt ja põhjalikumalt läbi kaaluda, kui suures kogus. Siin ei saa mõtete ja seisukohtade lahkumineks asjale nii palju kahju teha, kui suures kogus, kus otsusi kergesti liiga palavalt, ilma igakülgse järelekaalumisetä võib teha.“

Otsustamist rahaliselt asjus ei võivat üldkogu hooleks jätta, see võivat teha keskkogu tegevuse võimatuks. Ka ei võivat üldkogule anda asemikkudekogu otsuste kinnitamise õigust: „kui suurkogu ettepanekute üle otsustada võib, siis ei ole ettepanekutel mingisugust kindlust, nad võivad jällegi erakondade asjaks saada ja nii tehakse mõnikord otsusi, millede kallal pärast aastate kaupa vaevletakse, ilma et edasi saadakse.“ Üldkogule jätkub algatuse ja juhtnõõride andmise õigusest.

„Keskkogu ja suurkogu vahekorraldus oleks nagu parlamendi ja rahva ehk valijate vahekorraldus: rahvas valib asemikud, kes tema mõttes asju ajavad ja tema ees vastutab; rahvas ei võta mitte otsekohe kõikide riiklike küsimuste otsustamisest osa, vaid avaldab asemikkude valimise läbi oma mõju. Ei aja asemikud mitte oma valijate mõttes asju, siis jäävad nad teinekord kõrvale.“ Eestseisuse ja Asemikkudekogu vahekorraldus taas olevat nagu peakoosoleku ja juhatuse suhe seltsides.

Läbirääkimistel selgub, et kõik koosolijad on „Kirjanduse ja Teaduse Seltsi“ asutamise poolt. Lahkarvamiste tulipunkt aga peatub korralduse, nimelt vaheasutise — asemikkudekogu küsimusel. Vanemad tegelased, kel kurbi kogemusi E. Kirjameste Seltsist, pooldavad vaheasutist.

Seevastu räägivad J. Speek, O. Kallas, K. Parts liikmete õiguste kitsendamise vastu, osalt ka H. Koppel, J. Kurrik ja A. Simm. Ka V. Reiman ei sooviks nii kaugele minna kui Tõnisson, mõeldes, et „kõige parem oleks muidugi täiesti demokraatiline korraldus, aga mineviku nähtused sunnivad kartma, et selle juures asjast mitte palju välja ei tule“. Ta peab siiski võimalikuks jätta Üldkogule otsustamisõigus rahaliselt asjus, töökava seadmisel, abirahade määramisel, liikmete vastuvõtmisel ja väljaheitmisel.

Nagu tsiteeritud mõtteist selgub, on EKS-i korralduse, eriti ta iseloomulikuma lüli — Asemikkudekogu isaks J. Tõnisson.

Avaldatakse muidki mõtteid, kuidas tülisid seltsist eemale hoida: K. A. Hermann soovib kutsuda ainult asjatundjaid, M.

Kampmann näeks seltsi intelligentsi koondisena, kus laiadele hulkadele piirataks sissepääs kõrge liikmemaksuga.

Pikkade läbirääkimiste järele leiab Asemikekogu mõte koosolijate enamiku poolt pooldamist. 10 häälega 7 vastu kinnistatakse Üldkogu ja Asemikekogu vahekord järgmiselt: „Asemikude kogu käes on otsustamise võim, kuna tema üleüldisele ehk suurele kogule aru annab ja sellelt juhtmäärusi saab.“ Lahtiseks jääb, kas valida kindel arv asemikke (25—50) või proportsionaalselt liikmete arvule.

Vähem lõpunikujunenud mõtteid avaldatakse seltsi ülesandest ja eeskavast. Siingi jääb aluseks J. Tõnissoni kavand. Seltsi püüdeks arvatakse „rahva hariduse tõstmine“. Tegevuskavas nähakse ette järgmised alad ja ülesanded:

„a) kirjanduse edendamine, ajakirja väljaandmine, raamatute kirjastamine ja müümine;

b) õpetuseandmine — koosolekute, kursuste, teaduslike abirahade, koolide asutamise kaudu;

d) rahva tervishoidmise olude eest hoolitsemine;

e) kunst kõigis tema harudes: muusika jne.“

Nime-ettepanekuid: „Haridus“, „Hariduse Selts“, „Kirjanduse Selts“. Asukohaks Tartu. Põhikirja koostajaiks valitakse J. Tõnisson, O. Kallas, V. Reiman, H. Koppel, P. Org, K. Parts ja õp. J. Kukk; ühtlasi antakse neile koopteerimisõigus.

Nagu näha, on siin eos olemas pärastise E. Kirjanduse Seltsi korralduse ja ülesannete põhijooned, kuigi eeskava Tõnissoni tsentraliseeriva kalduvuse tõttu on väga üle kuhjatud ja eeskätt pedagoogiliselt, mitte teaduslikult orienteeritud ja seda Tõnissoni poolt teadlikult, mida ta ka hiljemini seltsis alatasa toonitab, näit. seltsi kuukirja liiga teaduslikuks pidades jm.

VASTUKAJA AJAKIRJANDUSES. Koosolek leidis, eeskätt isikliku koosseisu tõttu, ajakirjanduse poolt arvustamist. Sotsialistlikud „Uudised“ 1905 nr. 17 kirjutasid:

Tartus olevat asumas kirjanduse selts. „Asja etteotsa astujad on seltsi asutajaiks mehi Narvast, Tallinnast (näit. Ristirahva pühapäeva lehe tegeliku toimetaja G. E. Luiga) ja isegi Volmarist kutsunud, kuid kõige rohkem tuntud kirjanikka, näit. Edward Wilde, Ernst Peterson, Bornhöhe, O. Münther j. t. ei ole aga mitte kutsutud. Imestusega peame küsima, mikspärast kirjanikka kirjanduse seltsi asutamisest osa võtma ei ole kutsutud? Mikspärast kutsuti nende asemele kõstriisi ja kirikuõpetajaid? Olgugi et uue seltsi asutamise asjus esialgseks nõupidamiseks kokku kutsutud meeste arv suur ei olnud, siiski ei oleks nende hulgast ometigi need puuduma pidanud, kes meie kirjanduse põllul kõige rohkem tegevad on. Nagu kuuida, olla uue seltsi etteotsa astunud Postimehe usuvennad ehk, nagu iseenast nimetavad, „Eesti ringkond“ („Postimehe“ sõpruskond — umbes 1½ tosinat liikmeid) üleval tähendatud kirjanikud nende edulise mõtteviisi pärast kutsumata jättnud.

Kirjanduse seltsi on meil hädapärast tarvis. Tähtsus on tal ülemaaline. Sellepärast on tingimata tarvis, et seltsi asutamisest,

tema tööpõllu selgitamisest ja põhjuskirja väljatöötamisest võimalikult rohkem kirjanikka osa võtaks, vaatamata, missugune poliitiline seisukoht ja mõtteviis kellelgi on.“

Avaldis tundub asjakohane. Kutsutud ringkond oli tõesti ainult kodanline ja mõne vähese erandiga eduerakondlik, enam rahvavalgustajalik kui tõsiselt kirjanduslik või teaduslik.

PÕHIKIRJAKOMISJONI I KOOSOLEK peeti 31. III 1905 H. Koppel'i korteris. Osa võtsid kõik seks valitud liikmed peale P. Oru ja neile lisaks O. Rütli ning J. Köpp. Arutati läbi §§, mis käsitlevad seltsi otstarvet (rahvaharidus, kirjandus, kunst, teadus), abinõusid (kõned, koosolekud, kirjastus, kursused, koolid, näitused, muuseumid), osakondi, liikmeid, liikmemaksu, asemikekogu. — Rahutute aegade tõttu tekkis komisjoni koosolekuile pikem vaheaeg (novembrini).

ASUTAJATE II KOOSOLEK peeti enam kui pool aastat hiljemini 31. X 1905 „Vanemuises“. Sellest võtsid osa:

V. Reiman, J. Tõnisson, J. Jõgever, J. Kurrik, J. Köpp, J. Kompus, A. Kitzberg, K. A. Hermann, E. Enno, O. Kallas, A. Peerna, K. Parts, P. Org, A. Lüüs, P. Põid, Sepp, K. E. Sööt, J. Luiga, Sprenk-Läte, pr. Jõgever, prl. M. Reiman, pr. O. Reiman, prl. Brehm, A. Haava, pr. Paldrock, prl. Hermann, Nõges, hr. O. Reiman, K. Reiman, Lampson.

Et olud vahepeal lahedamaks on muutunud, arutatakse asja muutunud olukorra vaimus. O. Kallas soovitab ajavaimu ja vabadusepüüdu arvestades asemikekogu ära jätta; kuskil ei olevat säärast sisseseadet. „Palju otstarbekohasem oleks: selts tuleb kokku, otsustab küsimused ära, ja valib eri küsimuste tarvis toimkonna.“ Ka J. Kurrik ja A. Kitzberg väljenduvad asemikekogu vastu, V. Reiman, P. Org, K. Parts taas poolt.

Tõnissonil tuleb asuda uuesti asemikekogu ja rohkeliiknelise rahvaseltsi mõtte kaitsmisele: Homogeenne ja väikese liigekonnaga selts jääks verevaeseks ja rahvale võõraks. Ülemaaline, osakondadega selts omaks värsket jõumaterjali, kajastaks rahva keskel liikuvaid mõttevoolusid, mis kokku põrgates sünnitaksid elu; suur selts suudab mõtteid liikuma panna, mis kogu rahvast haaraksid, tal oleks ka rohkem raha, mis võimaldaks auhindamist ja muud suurt tegevust. Laiem alus võimaldaks ka suurema tegelaste valiku. Iga asemikekogu-liikme taga seisab hulk valijaid, see sunnib teda kas töötama või eemale jääma. Asemikekogu liikmete arv olgu teatav % liikmete üldarvust. Asemikekogu polevat sugugi vabadusemõtte vastane, niisugust korraldust leiduvat kõigil vabul mail. Asemikekogu olevat taktika küsimus. Kirjanduse ja hariduse edendamise tööd tegema ei kõlbavat iga mees. Ent sellegi pärast polevat mõtet teaduslikku seltsi asutada, vaid rahvaseltsi, nii et igaüks selle liikmeks võiks hakata. Kui nad ka seltsis tööd teha ei oska, siis teavad nad ometi, kes seks kõlblik on, ja valivad need. Nad ise aga tooksid seltsile raha. Nii oleksid kõik huvid tasakaalustatud.

Tõnisson kaitseb ka eeskava avarust ja kultuuripiüete juh-
timist ühest keskkohast: meie väikese rahva seas olevat tsent-
raliseerimine võimalik ja kasulik: jõukulu korraldusele, juhata-
misele ja koosolekutele oleks mitu korda väiksem, samuti ainelis-
ed kulud (ühed ruumid, üks raamatukogu jne.); ka on meie
juhtivate tööjõudude hulk väike. Kus võimalik, tulevat tsent-
raliseerida, see olevat elujõulisem kui ükski muu korraldus, mida
näitavat ajalugu. Mõõnab aga siiski, et muutunud oludes, kus
seltside asutamine hõlpsam, praktiline rahvalgustus kooliseltside
hooleks võiks jääda. Enesestmõistetavaks peab Tõnisson, et
kirjastamisest tuleb aineliste eelduste puudusel loobuda.

Seekordki suudab Tõnisson enamikku veenda asemikekogu
kasuks. Puht-teadusliku ilmega seltsi poolt kõneleb ainult J.
Jõgever, ei leia aga toetust. Eeskava küsimuses jääb J. Tõnis-
son vähemusse. Rahvalgustus otsustatakse kavast hoopis välja
jätta ja asutada selts alul kitsama ülesanneteringiga, aga või-
maldada hiljemini eriülesandelisil sektsioonidel seltsiga liituda.
Jõutakse seltsi otstarbeasetuse peaaegu lõpliku sõnastuseni:

„Meie asutame kirjanduse, teaduse ja kunsti
seltsi.“

Iseäranis rõhutavad V. Reiman ja O. Kallas eeskava kit-
sendamise ja ülesannete kontsentreerimise vajadust, näidates
spetsialiseerumise kasu suurema süvenemise ja töö intensiivsuse
näol. Reiman soovitab ka jätta kunst „Vanemuise“ hooleks.

Koosoleku lõpul informeeritakse nõupidamist põhikirjako-
misjoni senisest tööst. Komisjoni valitakse täiendavalt J. Jõge-
ver, A. Kitzberg, J. Kurrik ja prl. M. Reiman.

PÕHIKIRJA VÄLJATÖÖTAMINE. Nüüd jätkub töö ko-
misjonis. Komisjoni lähem koosolek peetakse 4. XI 1905 O.
Kalda korteris Tiigi 31. Alatakse uuesti otsast. Jõutakse otsu-
sele seltsi nimes, otstarbes ja töövahendeis. Nimeks esitatakse
kaks võistlevat varianti: Eesti Kirjameeste Selts, „et sellega
nagu tähendada: vana traditsioon läheb edasi, ehitame edasi
vanal alusel“, ja Eesti Kirjanduse Selts. Seltsi ülesanded ja töö-
vahendid saavad enam-vähem lõpliku sõnastise.

Komisjoni järgmised koosolekud peetakse 9. ja 12. (19.?)
XI 1905 V. Reiman'i pool Toomil ülikooli tookordses Suures
kliinikus, kus Reiman oli ravimisel. Põhikiri omandab peaaegu
lõpliku kuju. Selles tehakse hiljemini ainult vähemolulisi
muudatusi.

ANKEET. Komisjoni valmistatud põhikirjakavand paljun-
dati trükkis ja saadeti juba novembri lõpul 1905 u. 300 eksem-
plaris laiali sooviga, et saajad selle ühes omapoolsete märkme-
tega tagasi saadaksid. Põhikirja-komisjoni enamiku poolehoiu
kohaselt kandis põhikirjakavand nime „Eesti Kirjameeste Selts“.
Kaaskirjale oli algatajate nimel alla kirjutanud O. Kallas. Sel-

les teatati seniseist eeltöist, paluti avaldada põhikirja kohta oma arvamisi, iseäranis vastust järgmistele kolmele punktile: 1) kas astub liikmeks? 2) kumba nime pooldab, kas E. Kirjameeste või E. Kirjanduse Selts? 3) kas eestseisus valida ainult Asemikekogu hulgast või ka väljastpoolt? Lehti saadeti tagasi 50 ümber. Need on varustatud õige kirjude soovidega. Paari erandiga on kõik nõus liikmeks astuma. Nime asjus teevad vastajad ka omalt poolt ettepanekuid: „Eesti Kirjameeste Selts Haridus“ (P. Speek), „Eesti Kirjanduse & Kunsti Selts“ (A. Kuusk), „Kirjaliste Selts“ (R. Kallas), „Eesti Kirjanduse ja Teaduse Selts“, „Uus Eesti Kirjameeste Selts“ (A. Reinwald) jm. Enamik pooldab siiski kaht ettepanud nimetust, kusjuures nimele „Eesti Kirjameeste Selts“ väga mitmest seisukohast rohkesti vastu räägitakse (pole ainult meeste selts, vanal nimel halb vari jne.).

Ka kolmanda küsimuse kohta on mitmesuguseid vastuseid. Ühed soovivad Eestseisuse valimist Üldkogu poolt, et ära hoida ta sattumist sõpruskonna või mõne Asemikekogu tuusa mõju alla. Demokraatlik printsip tulevat igal poolt kindlalt läbi viia. Mitmed soovivad osa Eestseisust valida Üldkogu poolt. Asemikekogu mõte ise leiab vastajais üsna üksmeelset pooldamist. Sellele kategooriliselt vastu on ainult A. Reinwald, kes näeb selles seltsile hukatuslikku erakondlikku võimuinstantsi.

A. Kitzberg toimetab 50 eks. põhikirjakavandist „Noor-Eesti“ meeste kätte, ja Reiman kirjutab sel puhul Kaldale, et vahest astuvat „Noor-Eesti“ EKS-i kirjastuseosakonnaks.

ASUTAJATE III KOOSOLEK. Andmed käes, peetakse pikema vaheaja järele asutajate kolmas koosolek, nimelt 15. VIII 1906 uues „Vanemuises“.

Koos on seekord: J. Hurt, J. Tõnisson, O. Kallas, dr. Loorberg, J. Köpp, M. Reiman, V. Jõgever, A. Haava, K. E. Sööt, R. Tobias, K. Parts, M. Lipp, K. A. Raag, J. Kerg, G. Suits, V. Leik, Fr. Mihkelson, J. Lintrop, J. Tamm, M. Raud, Jak. Liiv, J. Elken, A. Krimm, H. Luht, A. Jung, J. Kompus, K. Ruut, J. Lõo, J. Jaakson, M. Millistfer, A. Jürgenstein, J. Tammemägi, O. Grossschmidt, J. Speek, J. Annusson, B. Linde, A. Kitzberg, J. Kurrik, V. Reiman, K. A. Hindrey, seega 40 nime, nagu nimetab protokoll. Ent sõnavõtjate seas kohtame veel järgmised 8: Rumor, Raamot, Martinson, Lubi, Maasik, Anvelt, Luiga, Kapp. Võibolla oli veel muidki.

Koosseis on seekord tublisti erinev 1. ja 2. koosoleku koosseisust. Nimelt on noorem, eeskätt „Noor-Eesti“ ringkonda rohkesti. Õhus tundub põnevust. Vanemad tegelased Tõnissoniga eesotsas on koosoleku tulemuse kohta alul üsna mures.

Hääleõigus antakse suure vaidlemise järele ainult neile, kes põhikirja eelnõu tagasi saates on nõusolekut avaldanud liikmeks hakata. Nii tehakse noorte opositsioon hädaohutuks. Koosolek, mida V. Reiman juhatab, on äge, seal vaieldakse jälle uuesti läbi eelmistel koosolekutel vaidlust tekitanud põhimõtted. Nüüd on toon noorte tulipeade tõttu käreдам.

Põhikiri võetakse §-haaval läbi. Rumor paneb ette § 1-st sõna Eesti kustutada. Teda toetab „Noor-Eesti“. Ettepanek ei lähe läbi. Kõige põnevamaks kujuneb asemikekogu küsimus. Terve rida noori — Rumor, Maasik, Anvelt, Jaakson, Linde — räägivad demokraatliku põhimõtte nimel asemikekogu vastu. Ka J. Luiga, J. Köpp, A. Jung, M. Raud, Martinson kõnelevad üldkogu suuremate õiguste kaitseks. On tunda revolutsioonilist õhkkonda. Kõneldakse klassivõitlusest. Kuna aga vasturääkijate enamikul puudub hääleõigus, antakse asemikekogu poolt 20, vastu ainult 4 häält. Samad vaidlused tulevad asemikekogu valimismooduse puhul, mis polevat puhtalt proportsionaalne (kuni 200 liiget — 30 asemikku, iga 30 pealt 1 juurde). See § saab hääletusel poolt 21, vastu 4. § 15-sse lisatakse noorte ettepanekul toetussummad ka kunsti- ja ilukirjandusloomingu toetamiseks. Nimeks viiakse vanade tegelaste soovi vastu läbi „Eesti Kirjanduse Selts“.

Lõpuks valitakse 5-liikmeline redaktsioonitoimkond ülesandega põhikiri vene keelde tõlkida, vähemalt 10 asutajal alla kirjutada lasta ja kinnitusele saata. Komisjoni valitakse K. Parts, J. Tõnisson, G. Suits, J. Kurrik ja J. Jõgever.

PÕHIKIRJA KINNITAMINE. Põhikirjale kirjutasid alla: Koppel, Tõnisson, Kitzberg, Jõgever, Kurrik ja O. Kallas; see esitati, kuid kinnitamist ei tulnud. 23. XII 1906 oli Tõnisson isiklikult ses asjas Riias. 29. I 1907 tuli põhikiri tagasi nõudega, et selles haruseltside ja toimkondade mõiste täpsamalt ära tähendataks. 8. V 1907 kinnitati põhikiri Liivimaa kuberneril Svegintsev'i poolt ja saabus asutajaile juuni algul.

ASUTAMINE. Asutamine ise toimub augustis 1907. Suve peeti kokkutulekuks ebasoodsaks, sügisel aga oli kursuste ajal „rohkesti ärksamaid rahvaliidmeid“ Tartus. 6. aug. 1907 kl. 1/211 peavad „Vanemuises“ kõige pealt koosoleku põhikirja allakirjutajad (6 meest), et „asutajate nimesid kokku võtta“. Asutajaiks loeti põhikirjale allakirjutajad ja need, kes seltsi asutamiseks nõusolekut olid avaldanud. Neid oli kokku 115 isikut, kellest J. Hurt ja J. Tamm vahepeal olid surnud.

Kell 11 peetakse sealsamas asutajate koosolek, mille juhatajaks valitakse V. Reiman. Juhataja annab ülevaate eeltööde käigust. Lahenenud olud olevat vahepeal jälle lämmatavaks muutunud: „praegu asub õudne tundmus rinnus, ja iga tervitussõna jääb kurku kinni... Kuid sellegi pärast: kas ei ole meie mitte sellest kadakaraha seltsist (mõeldud nähtavasti Juhani Aho mõttes), kes küll paindub, aga mitte ei murdu? Hakame tööd tegema.“

Asutajate seast valiti nüüd põhikirja kohaselt 30-liikmeline ajutine asemikkude kogu uute liikmete vastuvõtmiseks.

Kohe astus ajutine Asemikkude kogu kokku. Juhata-

jaks valiti jälle V. Reiman. Võeti vastu 197 uut liiget. Ühtlasi määrati 1907. a. liikmemaksuks 1 rbl. Huvitav, et juba sel esimesel koosolekul esineb üks õige harvadest pretsedentidest liikme tagasilükkamise alal: nimelt jäetakse Anton Suurkask liikmeks võtmata: poolt 2, vastu 16, erapooletuid 3.

Samal päeval kell 3.20 peetakse „Vanemuise“ väikeses saalis esimene, asutav peakoosolek. Saal on rahvast täis. V. Reiman avab ja tervitab. J. Tõnisson annab seletust põhikirja kohta ja loeb selle ette. Juhatajaiks valitakse V. Reiman, J. Jõgever ja A. Jürgenstein. Protokollijaiks J. Kurrik, G. Suits ja P. Põld. Õnnesoove on paarikümne ümber. Fr. Tuglas telegrafeerib Ahvenamaalt, E. Aspe Pärnust. Antakse edasi üle 10 suusõnalise tervituse. Jüri Hariduseselts soovib EKS-i osakonnaks hakata. G. Suits tervitab „Soome-Eesti Lepingut“ nimel ja soovib, et Soome silla aade EKS-is ei kaoks. M. Lipp saadab EKS-ile pühendatud pikema luuletise jne.

Peale pooletunnilist vaheaega otsustatakse järgmise koosoleku aeg ja koht: uue aasta alul Tartus ja valitakse esimene alaline Asemikekogu, volitustega aastakoosolekuni jaanuaris. Enne valimist võetakse pikemalt sõna põhimõttelisiks seletusiks, keda valida. Tõnisson soovitab valida 1) neid, „kes Eesti kirjandusele oma hariduse ja asjatundmise poolest kasu võiksid tuua“, ja 2) „et üksikuid isikuid niisugustest kohtadest võetaks, kus kogumise paigad on“. G. Suits lisab kolmandaks: „pandagu rõhku, et asemikkude kogu kõiki seltsis olevaid voolusid peegeldaks“. Tõnisson hoiatab kandidaate poliitiliste erakondade järele üles seadmast. Jürgenstein peab tähtsaks organisaatoriandega isikuid. Sedelitega hääletamisel valitakse Asemikkudekogusse järgmised 33 meest ja naist:

O. Kallas, A. Jürgenstein, V. Reiman, H. Koppel, J. Luiga, J. Jõgever, G. Suits, K. Parts, A. Kitzberg, M. Okas, M. J. Eisen, J. Tõnisson, K. Menning, Sprenk-Läte, M. Kampmann, J. Kurrik, P. Põld, N. Kann, G. E. Luiga, R. Tobias, K. E. Sõöt, K. Leetberg, H. Einer, K. Pastak, J. Köpp, M. Lipp, J. Jurkatam, A. Kallas, A. Haava, A. Jung, F. Karlson, J. Speek, J. Lõo.

V. Reiman esitab seepeale seltsi lähema töökava. See näeb ette: eestikeelsete kooliraamatute muretsemise, oskussõnade loomise, murrete korjamise, keele rikastamise analoogiliste sõnasünnituste abil, haritud keeleteadlaste soetamise õpivõimaluste hankimisega Helsingi ülikoolis, populaarteadusliku endaharimiskirjanduse toimetamise, ilukirjanduse edendamise (auhinnad, edasiharimis- ja reisurahad), kuukirja.

Pikemat rääkimist tekitab EKS-i ja haridus- ning kooliseltside vahekorra küsimus. See lahendatakse järgmise seletusega:

„Kirjanduse seltsil on ülesandeks neid formaalisi teaduslisi ja vaimlisi abinõusid muretseda, mida hariduse seltsid oma tegelikkudes püüetes kasuga võiksid tarvitada, et kõigekülgset haridust, kõlblist, vaim-

liist, kehalist, rahva kõige laiematesse kihtidesse kanda, et sellega vastastikku hääd läbisaamist ja üksteise toetamist võimalikuks teha."

Koosolek on õige elevusrikas ja lootusküllane ning lõpeb vaimustuses lauldud „Mu isamaa“ lauluga.

Samal õhtul peab veel alaline Asemikekogu oma koosoleku, kus valitakse 12-liikmeline seltsi Eestseisus: esimeheks V. Reiman, abideks O. Kallas ja H. Koppel, kirjatoimetajaks A. Jürgenstein, abideks K. Leetberg ja M. Kampmann, kassahoidjaks J. Jõgever, abideks A. Kitzberg ja G. E. Luiga, raamatukoguhoidjaks J. Kurrik, ametita liikmeiks K. Parts ja G. Suits. Veel valitakse revidendid ja pannakse alus esimesele toimkonnale „kirjaviisi korralduseks“ kui kõige pakilisemale.

Nii olid seltsi peorganid loodud ja selts alustas tööd.

II. KORRALDUS JA ELUAVALDUSED.

PÕHIKIRI. Eelnenust on juba selgunud seltsi põhikirja peajooned. Iseseisvusajal registreeriti põhikiri määruse kohaselt uuesti Tartu-Võru Rahukogus 14. X 1919. 1926 tehti põhikirjas täpsustavaid ja redaktsioonilisi parandusi, mis registreeriti samal aastal 22. V.

EESMÄRK. „Seltsi otstarve on kirjanduse, teaduse ja kunsti edendamine, kodumaa ja rahva igakülgne tundmaõppimine ja neil põldudel tehtud tööde vilja rahvale kättesaadavaks tegemine.“ Seesugune sõnastus on püsinud sõna-sõnalt tänapäevani. Kirjandus ei tähenda siin mitte ainult ilukirjandust, pigemini mingit raamatuteaduse ulatusega mõistet. Seltsi töökavas on peale nimetatute seisnud mõningaid muidki tegevusalu (keelekorraldus, rahvaharidus jm.)

KORRALDUS. Liikmed moodustavad Üldkogu, see valib Asemikekogu, too omakorda Eestseisuse ja muud organid.

LIKMED võetakse vastu vähemalt ühe liikme soovitusel Asemikekogu või selle volituse! Eestseisuse poolt.

Ettepanud liikme mittevastuvõtmist tuli ette ainult alguse pisut umbusalduslikus õhkkonnas, Peale A. Suurkase jäeti vastu võtmata veel toimetaja H. Laas. Hiljemini muutus soovitamine vormiliseks toiminguks.

Seltsi liikmete arvu ja liikumise kohta märgime mõned iseloomustavad andmed: 1907. a. lõpul on seltsil liikmeid 400, pidevalt tõustes saavutab liikmete arv 1912 kõrgpunkti 1200. Järgnevail aastail kõigub liikmete arv 1100 ümber, et 1916 järsku tõusta ja 1917 uue tippsaavutisena ulatuda 1550-le. 1918—24 püsib liikmete arv kogu aeg ühel tasemel 1000 ja 1100 vahel. 1925 hakkab liikmete arv jälle jõudsalt tõusma, ulatudes 1928. a. 1800-le ja püsides ka hiljemini sel tasemel. Neist on eluaegseid liikmeid 340 ümber (1931. a. lõpul).

25 a. jooksul on üle 5000 isiku EKS-i liikmeks võetud, seega keskmiselt 200 uut liiget aastas. EKS-i liikmeks pakkusid en-nast juba 1908 ka seltsid. Põhikirja järele ei peetud seda võimalikuks. Kuid 1916. a. peale võeti ka seltse liikmeks, näit. karskusselts „Iivakivi“ Karksis (1916), Simititsa Hariduse Selts (1917), Pilistvere II Majandusühisus (eluaegne) jt.

1930. a. andmeil oli kõige rohkem liikmeid (üle $\frac{1}{3}$) Tartust ja Tartumaalt. Järgnesid Tallinna ja Harjumaa, Viljandi-maa, Pärnumaa jt. Elukutselt oli kõige rohkem õpetajaid ja koolitegelasi (ligi $\frac{1}{3}$), edasi ametnikke (ligi 15%), üliõpilasi (10%), põllumehi ja põlluteadlasi (5%), õigusteadlasi (5%) jne. EKS-i ümber on koondunud kogu eesti haritlaskonna huvirikkam osa.

Liikmemaks oli Vene ajal 2 rbl., millest tehti vahel indivi-duaalseid erandeid. Praegu 1 kr., seega u. 4 korda odavam. Eluaegne liikmemaks oli 25 rbl., praegu 20 kr. Liikmemaksu vastu saab iga liige praegu *Aastaraamatu* hinnata ja kõiki seltsi kirjastatud raamatuid 20%, võõraste kirjastuste raamatuid 10% hinnaalandusega.

„Nende hulgast, kes seltsi huvides tagajärjekalt töötanud“ võib selts „austamistähaks“ valida kirjavahetajaid ja auliikmeid.

Esimesed kirjavahetajad valiti *Kalevipoja* juubeli-koosoleku puhul 1911. aastal. Need olid Fr. Kuhlbars, A. Bán ja U. Karttunen. 1914. a. alul valiti J. Pärn, 1915 A. Kitzberg. Rohkem kirjavahetajaid ei ole selts üldse valinud. Vali-tuist on 3 omamaalast, 1 soomlane, 1 ungarlane. Pärn suri 1916, Kuhlbars 1924, Bán valiti 1924 auliikmeks, samuti A. Kitzberg 1926, ainult U. Karttunen on jäänud veel. Kirjavehetajaliikmete instituut on seega peaaegu likvideerunud. — Peale isikute oli selts esimesest aastast peale väljaannete vahetuses terve rea kodu- ja välismaiste teadusliikude asutistega. Praegu on selts oma toimetiste, toimkondade väljaannete ja ajakirja kaudu ühenduses mitmekümne asutisega üle maailma.

Esimesed auliikmed valiti 1910. a. alul. Need olid: Leo Meyer, J. R. Aspelin, W. Thomsen, A. Weizenberg, A. Adamson, V. Reiman. *Kalevipoja* juubeli puhul 1911 valiti veel K. Krohn, E. N. Setälä, L. v. Schröder. Iseseisvusajal on vali-tud järgmised: 1925 E. Wilde, 1926 M. J. Eisen ja A. Kitzberg, 1929 A. Bán, A. Jürgenstein, O. Kallas, H. Koppel, A. H. Tamm-saare, J. Tõnisson, B. Vikár, 1931 K. E. Sööt. Kokku on au-liikmeid valitud seltsi kestuse jooksul 20, neist praegu elus 12.

ÜLDKOGU on jäetud ilma otsustava võimuta: ta ülesan-deks on valida Asemikekogu, kuulata ära viimase aruanne ja seada üles „juhtmäärused, mille täitmise eest Asemikkude kogu peab hoolt kandma“. Vene ajal peeti iga aasta traditsiooniliselt kaks üldist asjaajamiskoosolekut — jaanuari alul ja augusti

keskel, kusjuures ametlikuks aastakoosolekuks oli jaanuarikoosolek. Iseseisvusajal on piirdutud ühe koosolekuga aasta esimesel poolel ilma kindla tähtpäevata.

ASEMIKEKOGU käes seisab otsustamisvõim. Ta „juhhib Seltsi tegevust, asutab tarvidust mööda Seltsi tegevuspiirkonnas Haruseltse, valvab Seltsi vara üle, määrab Seltsi otstarbe saavutamiseks rahasummasid“. Ta valib Eestseisuse, toimkonnad ja revisjonikomisjoni, annab neile kodukorrad, võtab neilt aruanded vastu, „tutvustab Üldkogu nende ettevõtetega, mida kavatakse teostada lähemas tulevikus“. Ta peab vähemalt 2 koosolekut aastas. Tegelikult on ta käinud koos tihemini: Vene ajal keskmiselt 4—5, iseseisvusajal 3 korda aastas.

Asemikekogu osutus tegelikkuses otstarbekohaseks vaheasutiseks. Nii palju kui ta vastu asutamisel vaieidi, nii vähe on ta vastu hiljemini häält tõstetud.

EESTSEISUS on seltsi täidesaatev organ. „Ta juhhib Seltsi asju, valitseb Seltsi vara üle ning teostab Asemikkude kogu otsused“. Liikmete arv pole põhikirjas ette nähtud. Asutamisel valiti sinna 12 liiget, 1908 oli seal 13, 1909 — 16, 1911 — 17, 1912 — 19 liiget. 15 ja 20 vahel kõikus Eestseisuse liikmete arv kuni 1929, mil kodukorras liikmete arvuks fikseeriti 12 ja neist lahus hoiti asemikud. Eestseisuse koosolekute arv iseloomustab kahtlemata seltsi tegevuse intensiivsust. Koosolekuid peeti Vene ajal 8—18, iseseisvusajal 8—28 aastas. Kõige vähem koosolekuid on peetud revolutsiooni- ja vabadussõja-aastail — 4—8. Viimaseil aastail on Eestseisuse töö otstarbekohaselt ümber korraldatud intensiivsustamise eesmärgiga. 1931 pidas Eestseisus 10 koosolekut täie koosseisuga ja 39 koosolekut 5-liikmelise alakomisjoni — kirjastuskomisjoni — koosolekute näol.

TOIMKONNAD JA KOMISJONID. 1. Esimene oli „komisjon kirjaviisi revideerimiseks“, hiljem *Keeletoimkond*, mis valiti Asemikkudekogu poolt 10-liikmelisena juba asutamispäeval. 1920 asutati toimkonna juurde „Eesti keele õigekirjutuse (-keelsuse) sõnaraamatu komisjon“, mis toimis 1929. aastani, mil ta ülesanded anti keeletoimkonna juhatajusele.

2. *Kuukirjatoimkond* — valiti 29. VIII 1907. Kaotati 1929, asemele astus väiksemaarvuline kuukirja toimetis.

3. Eestseisuse koosolekul 2. X 1907 sai alguse *Ajaloomisjon*, millest kujunes pärastine *Ajaloo-toimkond*.

4. 29. VIII 1907 kujundati *Koolikirjanduse-toimkond* ja

5. 22. X 1907 *Rahvakirjanduse-toimkond*. Mõlemad likvideeriti töö otstarbekohasema korralduse huvides 1929 ja asutati nende asemele *Kirjandus-toimkond*.

6. 19. VIII 1913 otsustati Kodu-uurimise toimkonna asutamine.

7. Oktoobris 1919 pandi alus Nime de muutmise toimkonnale, mis likvideeriti 1925.

8. 16. X 1923 asutati Rahvaviiside-toimkond. Likvideerus 1930 ülesannete puudusel.

9. EKS-i ja ERM-i ühise ettevõtte na töötab 1920. a lõpust Bibliograafia Asutis. Selle alged ulatuvad aastasse 1914.

10. Samuti ühissetvõtte na töötab Kultuurilooline Arhiiv, asutatud 1929, eelkäijaks seltsi oma arhiiv.

Peale nimetatute on EKS-i juures töötanud kümneid eri-ülesandelisi ja lühema kestusega komisjone.

HARUSELTSID. J. Tõnissoni poolt suure rõhuga propageeritud ja põhikirjas tervelt 5 punktiga esindatud haruseltside asutamine ebaõnnestus täielikult. Haruseltsides pidi avalduma seltsi korralduse detsentraliseeriv külg. Nende loomisega pidi tühistatama etteheide, et Tartu etendavat juhtivat osa ja kaugemad kohad pidavat jääma eemale. Haruseltsidel oli õigus iga 30 liikme kohta esindaja Asemikekokku saata ja niiviisi kohapealseid arvamusi seltsis kuuldavale tuua. Haruseltside asutamisega tehti algust 1909 Narvas ja Kuresaares EKS-i kirjandusliikude koosolekute ajal. Ohutus ei leidnud aga tarvilist vastukaja, püsivate kirjandusliikude huvidega inimesi selgus koha peal vähe. 1910 pani J. Köpp Laiusel I haruseltsi käima, aga politsei tegi tööle takistust, lubades koosolekuist osa võtta ainult liikmeil ja keelates avalikud koosolekud. Protest kuberneri le ja senatisse jäi tagajärjeta. Süüdi oli seltsi liiga üldistes joontes koostatud põhikiri. „Kui haruseltsidega niiviisi ümberkäidakse, siis ei ole nende asutamisest suurt kasu, sest tegevus on väga kitsendatud,“ öeldakse 1910. a. aruandes. Siitpeale ei ole selts neid enam asutada püüdnudki.

KODUKORRAD. Nii rohkete organitega ja ametmeestega seltsis on edukaks tegevuseks hädatarvilik ülesannete ja vahetordade täppis fikseerimine kodukordades. Huvitaval kombel ajas aga selts kuni iseseisvuse ni nendeta läbi. Ainult Rahvakirjanduse-toimkond sai endale juba 1908 alul kodukorra, sest toimkond kavatses asuda suure hooga kirjastama. Seltsil endal puudus kodukord 1922. aastani, mil ajutises kodukorras määrati üksikute Eestseisuse liikmete kohustused. 1929 valmis eestseisuse kodukord lõplikul kujul. 1922 saab kodukorra ka Koolikirjanduse-toimkond, 1923 Ajaloo-toimkond. Ent alles 1929—30 viiakse kodukorra alusele Keeletoimkond, Kodu-uurimise toimkond, Kirjandustoimkond, Kirjastustoimkond, teaduslik sekretär, Kultuurilooline Arhiiv.

TEGELASED. Seltsi asutamise ajal oli suutlikke ja vaba tööjõuga tegelasi äärmiselt vähe. Esimehe leidmisega oli vaeva. V. Reiman valiti esimeheks, aga ta elas Tartust eemal (Kolga-Jaanis), oli haiglane ja tööga koormatud. Samuti koormatud olid abiesimehed O. Kallas ja H. Koppel ning kirjatoimetaja A. Jürgenstein. Juba 1909. a. lõpul kavatses Reiman tõsiselt lahkuda ja tahab esimeheks O. Kallast. On aga viimati nõus edasi jääma, kui Kallas abiks edasi jääb ja J. Köpp II abiks valitakse, nagu 1910 alul ka sünnib. Esimehe kohustused seltsi vastu olid tol ajal suuremad kui nüüd. Seejuures oli V. Reiman kohustunde ja hoolsuse poolest otse ületamatu. Tol ajal polnud seltsil ühtegi palgalist tehnilist jõudu. Esimees toimetab suuremat osa seltsi kirjavahetusest. V. Reiman on saatnud seltsi asjus 1911 353, 1912 — 287, 1913 — 277 kirja. Ta valvas kuukirja toimetamise üle ja tegi sinna ise hoolsasti kaastööd, toimetab ajakirjanduslikku bibliograafiat, hoolitses kirjanduslike kōnekoosolekute korraldamise ja eeskava eest, käis iga aasta mitu korda isiklikult kōnelemas, juhtis ajaloo-toimkonna tööd, käis Eestseisuse, Asemikekogu ja Üldkogu koosolekuid Tartus juhatamas, oli alati löögivalmis, ergutaja ja õhutaja, vaatamata oma piinavale närvilisele kõhukatarrile ja üldisele kehalisele nõrkusele. EKS-i eelsõjaaegne tegevus näitab, et raske on kutsetöös kinni olevate vabatahtlike jõududega suurte kultuuriliste ja teaduslike ülesannetega seltsi eeskujulikult juhtida. Kui loiult seltsi üksikuis toimkonnis ja vahel ka juhatuses asju aeti, sellest on seltsi juhtivate tegelaste erakirjades rohkeid näiteid ja kaebusi, iseäranis pahandavad korratud korra-armastajat V. Reimani, kelle kirjalike korraldusile vahel liiga pikaldaselt reageeritakse, nii et ta 1913. a. alul ärritatult hüüatab: „Nii on täiesti võimata kauge maa tagant E.K.S. esimees olla.“ Tervislikel põhjusil lahkub Reiman 1913. a. lõpul ametist (oli 6½ a. esimees). Ka O. Kallas lahkub (6½ a. abiesimees) ühes temaga. 3. I 1914 suudetakse juhatuse kriis suure vaevaga lahendada sel teel, et esimeheks hakkab II abiesimees J. Köpp (oli 4 a. abiesimees), abideks A. Jürgenstein (oli 6½ aastat sekretär) ja M. J. Eisen, kirjatoimetajaks A. Sildnik. J. Köpp püsib esimehe kohal 1921. a. lõpuni, s. o. 8 aastat. 1922—24 on esimeheks J. Jõgever, 1924—29 A. Jürgenstein (enne seda 10 aastat abiesimees), 1929 kevadest täniseni Fr. Tuglas. Abiesimeesteks on olnud veel V. Ernits (5 a.), H. B. Rahamägi (7 a.), A. Raud (8 a.), A. Saareste (8 a.), J. Roos (7 a.), V. Tammann (1 a.). Kirjatoimetaja kohal peale Jürgensteini ja Sildniku (püsis kohal 11 a.) on olnud A. Saareste (1 a.), A. Anni (1 a.), E. Muuk (1 a.), H. Kruus (4 a.) ja 1932. a. peale J. Silvet. Laekahoidjaina on toiminud: J. Jõgever (3½ a.), A. Kitzberg (10 a.), F. Karlson (3 a.), K. E. Sööt (1½ a.), V. Tammann (1 a.), E. Schönberg (3 a.), E. Nurm (1 a.), R. Kleis (2 a.).

Juubeliaasta Eestseisuse koosseis on järgmine: esimees Fr. Tuglas, abiesimehed A. Saareste ja J. Roos, kirjatoimetaja J. Silvet, abi A. Oras, laekahoidja H. Kruus, abi R. Kleis, kogudehoidja J. Köpp, abi H. Kruus. Muud juhatuse liikmed: J. Mägist, F. Karlson, P. Treiberg, F. Leinbock. Kirjastuskomisjonis on: Tuglas, Roos, Oras, Treiberg, Kruus.

Nagu nähtub, on seltsi juhtide põlv algaastatega võrreldes täielikult uuenenud. Seltsi juhtide esimene põlv on kas surnud (Reiman, Kitzberg, Jõgever, Põld jt.) või veteraanidena erru läinud. Mõlemat ajajärku ühendab oma isikuga J. Köpp. Selts on ka enam kui kunagi varemalt kujunenud kirjanduse seltsiks, ja on väga tervitatav see vaimline sallivus ja avarus, mille poole EKS kogu aeg on arenenud ja mis on teinud võimalikuks, et seltsi tüüri seisab juba mõnda aastat „noor-eestlane“ Fr. Tuglas. Enam kui kunagi varemalt on kirjanikud kaasa tegelemas, nagu see ongi säärases seltsis kohane ja tervitatav. Tuglas, Semper, Suits, Sööt, Haava töötavad või on töötanud seltsi juhatuses ja toimkonnis, Vallak, Schütz, Visnapuu, Hubel on valitud Asemikekogusse, Tammsaare, Wilde, Sööt on auliikmed ja liikmete nimestikus kohtame pea kõiki muid meie kirjanikke. Ei puudu ka kunstnikud, muusikamehed j. t. Seltsi teaduslike teatluste seisukohast on taas samavõrra väärtuslik, et ta on suutnud huvitada ja koondada vanemaid, enne kõike aga suurt määra andekaid nooremaid meie eriteadlasi mitmeilt, eeskätt küll humanitaar-aladelt (kirjanduse-, keele-, rahvaluule-, ajaloo- ja teadlasi jt.). Just erialaliselt valmistunud jõudude rohkuse tõttu on seltsi töötase ja töövõime võrratult tõusnud.

AMETNIKUD JA NENDE PALGAD. Vene ajal olid seltsi ainelised võimalused nii napid, et selts ei suutnud pidada alalist palgalist ametnikku. Kirju vahetas seltsi kirjatoimetaja A. Jürgenstein ja raamatuid pidas kassahoidja A. Kitzberg kahel esimesel aastal tasuta, 1909. a. alates sai esimene 50, teine 100 rbl. aastas. Seejuures ajas Rahvakirjanduse-toimkond oma asju ise, samuti kuukiri. Nii ei võinud seltsi üldine asjaajamine kuigi koormav olla, iseäranis et esimees suurt osa kirjavahetusest ise pidas ja et seltsi rahaline läbikäik aastas ei tõusnud üle 1 milj. sendi (1909. a. 4124 rbl., 1910. a. 4087 rbl., 1913. a. 4549 rbl.).

Hoopis suurem tarvidus oli vaimlise ja teadusliku töö juhi järele. Juba 1908 tõusetatakse palgalise teadusliku sekretäri küsimus, sest seltsi kavatsuste teostamine nõudvat ühe inimese täit tööjõudu. Ainelistel põhjustel mõeldakse sekretär palgata E. Rahva Muuseumiga ühiselt. 1909 on J. Jõgever nõus EKS-i ja ERM-i asjaajajaks hakkama, kui kummaltki saab 300 rbl. aastas. Seegi summa käis kummalgi seltsil üle jõu. 1910 võetakse eelarvesse „õpetatud asjaajaja“ palgaks 30 rbl. kuus, kus-

juures ei nõuta täit tööjõudu. „Palju töösid ja korjandusi on algatatud ja algatamata, mis hädapärast juhatajat ootavad“: rahvaviisid, nõiakombed, murdesõnad jm. „On vaja mees ametisse panna, kes kõiki neid uurimisi ja korjandusi juhatab, virgutab ja üleskutseid ning aruandeid teeb.“ Summasid aga ei laeku, selts peab muiiski otstarbeiks 700 rbl. laenama. 1911 kaevatakse jälle, et sekretäri palkamiseks polevat jõudu, see-suguse sekretäri ametissepanek aga tooks alles seltsi tegevusse õige hoo; kasvavad ülesanded käivat vabatahtlikust tööjõust üle. 1913 kõrgendatakse raamatupidaja tasu 120, kirjatöime-taja tasu 75 rublale. Sama aasta lõpul tehakse otsus: panna ametisse asjaajaja, kes oleks ühel hoobil seltsi kirjatöime-taja. Kuna samal ajal V. Reiman ja O. Kallas, kaks seltsi tugevamat juhti, seltsi tööst lahkusid, oldi sunnitud otsust teostama. Ette-panek teaduslikuks sekretäriks hakata tehakse esmalt M. Kamp-mann'ile. See keeldub. Siis astutakse läbirääkimistesse J. V. Veski'ga Tallinnast, kes 1. aprillist 1914 ametisse astub, üles-andeks „kommisjonide töö ja koosolekute korraldus, seltsi välja-annete töö juhatus ja üle pää kõik toimetused, mis harilikult tea-dusliku sekretäri hooleks on“. Palk 70 rbl. kuus, kuid täit töö-jõudu ei nõuta. Eesmärgiks aga on niisuguse tasu võimaldamine, et sekretär võiks pühendada seltsile terve tööjõu. Seltsi elus oli algamas otse uus ajajärk, korraldav, hoolitsevat ja alga-tavat ikätt on kõiges tunda, iseäranis aga keelelises töös. Ent vaevalt mõni kuu tegev oldud, algas maailmasõda ja paiskas kõik segi. Tasu sai teaduslik sekretär 1914. a. 465 rbl., kirjatöi-me-taja ja raamatupidaja endiselt 75 ja 120. 1915 sai sekretär 975 rbl. + 10% kirjanduse läbimüügist ja kuulutuste summast. 1916 jäi kirjatöime-taja tasu ära, sekretär sai 1020 rbl. J. V. Veski oli teadusliku sekretäri ametis kuni 1922.

Vahepeal — 1920 — valiti „Seltsi tegevuse tehnilise külje eest hoolitsemiseks alaline kindlapalgaline asjaajaja“. Selleks sai N. Kadak. 1922 palgatakse veel „kindel abijõud“ R. Keiss. Samuti täidetakse teadusliku sekretäri koht 1923. a. märtsis, valides uueks sekr. J. Mägiste palgaga 12 000 mk. kuus. 1923 palgatakse raamatupidajaks Paula Pabut-Thomson. Vahepeal jällegi vabanenud teadusl. sekr. kohale valitakse mais 1924 J. Jõgever, kes selleks esimehe kohalt lahkub. Ta saab 9000 mk. kuus ja töötab 9 tundi nädalas. Ta sai ainult mõne kuu töö-tada, suri 1924. a. sügisel. 1924. a. lõpul lahkub mõnesuguste rahaliste sekelduste pärast asjaajaja N. Kadak. Uueks asja-ajajaks valitakse H. Evert. 1929 täidetakse vahepeal vaba seis-nud teadusliku sekretäri koht, kuhu valitakse D. Paigi. Seltsi tegevus on iseseisvusajal endisega võrreldes väga laialdaseks pai-sunud (rahaline läbikäik 1930 40 milj. s.), nii et selle vaimliseks ja tehniliseks juhtimiseks peab selts ametis 5 alalist palgalist jõudu: teadusliku sekretäri ja 4 büroojõudu (asjaajaja, raamatu-

pidaja ja kaks ametnikku). Peale selle on seltsi teenistuses seisnud ja seisab ka praegu mõningaid ajutisi või kestvama eriülesandega tehnilisi ja teaduslikke tööjõude.

USALDUSMEHED on seltsi asjade õiendajad koha peal. Nende ülesandeks on tutvustada seltsi ja äratada huvi ta vastu, koguda uusi liikmeid, levitada seltsi kirjastatud raamatuid, kasseerida liikmemakse, koguda kuukirjale tellimisi ja kuulutusi, hankida seltsile toetisi, koguda kultuuriloolist materjali seltsi arhiivi jne. Usaldusmees saab ärilisilt toiminguilt vaevatasuks teatava protsendi. Usaldusmehi on seltsil üle maa. 1908 oli neid 38, 1916 74, 1927 117, viimase kahe aasta jooksul on usaldusmeeste võrku süstemaatiliselt arendatud, nii et praegu (juulis 1932) on seltsil 318 usaldusmeest, ka kõige kaugemais maanurgis.

TÖÖVIISID, mille abil selts oma eesmäärke taotleb, on: koosolekud, kirjastamine ja müük, ilmunud kirjanduse auhindamine, võistlusauhinnad, toetused ja tegelaste mälestuse jäädvustamine, tööstipendiumid, korjandused, ajakiri.

KOOSOLEKUD. Neid on kahe suguseid: 1) „üleüldised liikmetekogu koosolekud“, hiljemini aastakoosolekud, ja 2) „kirjanduse-koosolekud“, s. o. avalikud kõnekoosolekud läbirääkimistega. Esimesi peeti, nagu öeldud, Vene ajal 2, praegu 1. Tähtsam neist oli Vene ajal jaanuarikoosolek. Seal kanti ette seltsi möödunud aasta aruanded, esitati eelarve ja tegevuskava, valiti $\frac{1}{3}$ Asemikekogust, anti alade kaupade ülevaadet eelmisel aastal ilmunud kirjandusest. Augustikoosolekul oli asjaajamisosa harilikult üsna vähe, kokkutulek kandis kõnekoosoleku ilmet. Kõik Üldkogu koosolekud peeti Tartus. Kui viimaseil aastail aastaülevaadete andmisel enam täit süstemaatilisust ei taoteldi ja ilukirjanduse seetõttu eesõigustatud koha on omandanud, siis Vene ajal anti ülevaadete iga ala kirjandusest, kus vähe rohkem raamatuid oli ilmunud, kui aga referent oli saadaval: anti ülevaadete jutust, näidendist, luulest, kunsti-, kooli-, laste-, noorsoo-, majandusteaduslikust, arsti- ja loodusteaduslikust, usulisest, ajaloolisest, õigusteaduslikust kirjandusest, kui ka iga aasta just kõik alad polnud esindatud. Harilikult vaieldi rohkesti, iseäranis keelekõnede ja ilukirjanduse puhul. Siin põrkasid keeleuudenduselased kokku alalhoidlastega, siin vaieldi teravuste ja ägeduseni „Noor-Eesti“, „Momendi“ ja „Siuru“ meestega nende vastu, poolt ja puhul. EKS-i aastaülevaadete koosolekud olid igaaastased suursündmused ja on seda muutunud vaimlise olukorra kohaselt tänapäevani.

Kui ametlikud koosolekud peeti Tartus, siis korraldati avalikud kõnekoosolekud peamiselt teistes linnades: Tallinnas, Viljandis, Kuresaares, Narvas, Pärnus, Valgas, Võrus, Rakveres, 1914 kord koguni Riias. Kõnekoosolekute korraldamine kodumaa eri nurgis tähendas tollaegsele väiksearvulisele tegelaskonnale

nii vaimlist kui ainelist pingutust. Väsimatul Reimanil, kellel peaaegselt lasus kõnede muretsemine ja kel enesel väga tihti tuli kõnelemas käia, oli nende korraldamisega lõpmata vaeva. Kõnelejaid oli väga raske saada. Pea kõik olid asjaarmastajad ja teaduslikud küsimused esinesid neil ainult pühapäevahuvina. Kõnelejatena kohtame enam-vähem kõiki selleaegseid tegelasi: peale Reimani A. Jürgenstein, Kampmann, J. Luiga, Eisen, Jõgever, O. Kallas, Leetberg, Menning, Köpp, Tõnisson, H. Põld, J. Lõo, nooremaist G. Suits, H. Raudsapp, J. Aavik, V. Grünthal, Hindrey jt. Ettekanded olid peamiselt keele, ajaloo või ilukirjanduse alalt ja ilmusid hiljemini enamasti kuukirjas. Kõneteadad püüdi võimalikult ühendusse seada aja ja kohaga. Näit. Tallinnas kõneleb 21. V 1908 V. Reiman „Miks Tallinn iial valmis ei või saada“, M. Kampmann „Eesti ilukirjandusest Tallinnas saja aasta eest“ jne. Koosolek 15. VI 1908 Kuresaares on pea tervena pühendatud Saaremaale. 1911 korraldas selts suurejoonelise aktuse *Kalevipoja* 50 a. ilmumise mälestuseks „Vanemuises“ kõnede, muusika, laulu ja lavastusega. Ka hiljemini on selts kas iseseisvalt või mõne muu asutisega ühiselt korraldanud kirjanikkude ja kunstnikkude auõhtuid: Wilde'le, Veske'le, Weizenberg'ile, Reinwald'ile, Suburg'ile, Kitzberg'ile jt. Iseseisvusajal on kõnekoosolekute korraldamine enam tagaplaanile jäänud, kuigi Eestis on nende soovitatavust korduvalt toonitatud. Väljaspool Tartut on ainult üksikuid kordi käidud. Viimaseil aastail tundub koosolekute korraldamises suuremat elavust.

Aasta- ja kõnekoosolekuid kokku on selts korraldanud: Vene ajal 3—7, iseseisvusajal 1—4 aastas.

Osavõtt koosolekuist on olnud üsna elav. Tartus harilikult 100—200, vahel 300, ent mõnel korral ka ainult mõnikümmend. *Kalevipoja* peol 1911 on „Vanemuise“ saal viimse kohani täis olnud. Tallinnas on osavõtt iga kord elav olnud: 300—400. Viljandis tuleb 1911 500 inimest kokku. Ent 1912 pidi sealne koosolek tervelt tund aega hiljemini algama, sest „Viljandis peeti sellisamal ajal lähedal mõisahobul hobuste võiduajamisi ja nende ümber voolas rahvas kokku“. Kui viimati saal täitub ja koosolek võib alata, saab publik Reimanilt noomituse: „Viljandlaste suurel osal näib mõisahobuste jooksmine tähtsam olevat kui vaimuline võidujooksmine ja rahvuslik kulturatöö.“

Peale seltsi poolt korraldatud koosolekute pidas veel Ajaloo-toimikond enne sõda Tartus iga aasta rea ettekandekoosolekuid.

KIRJASTAMINE. 25 a. juubeliks on kirjastamine, millel oli enne sõda ainelistel põhjustel tagasihoidlik osa seltsi tegevuses, kujunenud seltsi kõige tähtsamaks tööviisiks. Seltsi kirjastustegevuse ulatus selgub järgmisest tabelist:

Aasta	Omal kirjastusel		Teiste kirjastusel		Ajakiri
	Teoste arv	Lk.	Teoste arv	Lk.	Lk.
1907	1	180	—	—	—
1908	3	388	2	270	472
1909	3	339	3	714	496
1910	4	1182	11	1331	512
1911	5	1003	15	1834	488
1912	1	212	7	1400	518
1913	4	318	10	2206	480
1914	7	957	4	468	520
1915	3	366	3	380	522
1916	3	494	—	—	456
1917	2	286	3	364	424
1918	3	422	5	923	}328
1919	—	—	8	1120	
1907—1919	39	6147	71	11010	5416
1920	3	184	7	964	372
1921	3	186	7	1498	436
1922	13	1154	10	1338	434
1923	18	3191	7	832	582
1924	21	4564	3	195	652
1925	8	2106	2	232	800
1926	21	4942	1	1276	900
1927	26	4318	—	—	1094
1928	26	5848	—	—	990
1929	28	6968	—	—	880
1930	26	7238	—	—	792
1931	27	5392	—	—	824
1920—1931	220	46091	37	6335	8556
1907—1931	259	52238	108	17345	13972

Nagu neist arvudest selgub, kirjastas selts 1907—19, s. o. 13 (täpsamalt 12½) a. jooksul ise ainult 39 raamatut, kogusummas 6147 lk., 1920—31, s. o. 12 a. jooksul aga 220 raamatut, kokku 46 091 lk., tähendab arvuliselt 6, lehekülgede poolest üle 7 korra rohkem. Arvesse võttes ka ajakirja, kujuneb arvu ja lehekülgede vahekord viiekordseks iseseisvusaja kasuks. Vahekord kalduks veelgi enam viimase kasuks, kui võrrelda mõnd üksikut hilisemat aastat mõne veneaegse aastaga. Siis näeme, et ühel aastal on nüüd rohkem raamatuid kirjastatud kui kogu Vene aja jooksul kokku! Näit. 1930 7232 lk., 1907—1919 6147 lk. (kummalgi pool on arvesse võtmata jäetud kuukiri).

Neisse 108-sse raamatusse, mis on ilmunud teiste kirjastusel, ei ole EKS oma rahalist kapitali paigutanud, küll aga vaimlist. Need olid enamasti EKS-i Koolikirjanduse-toimkonna soetatud käsikirjad, mis anti toimkonna kontrolli ja numbri all äri-tele kirjastamiseks, sest et seltsi enda kapital ning äriaparaat oli

nõrk. Nende seas on ka seltsi keeleteoimkonnas paljude aastate vaevaga valmistatud „Eesti Õigekirjutuse Sõnaraamat“ (1918). Oli muidugi, iseäranis hilisemal ajal, ka seesuguseid käsikirju, mis väljastpoolt sisse saadeti EKS-i numbri alla võtmiseks, kuid valdav enamik 108-st teiste kirjastusel ilmunud raamatust on EKS-i enese otsene või kaudne töövili. Seega olid EKS-i võimalised võimed tegevuse esimesel poolel tunduvalt suuremad ainelisest. Kõrvutades väljaannete koguhulka enne ja nüüd, saame järgmised arvud: 1907.—19. a. 121 raamatut 22 573 leheküljega, 1920.—31. a. 269 väljaannet 60 981 leheküljega, nii et intensiivsus iseseisvusajal tõuseb ligikaudu kolmekordseks, kui arvestada ka 1932 kuni juubelini ilmutat toodangut (22 raamatut u. 4500 leheküljega). Seejuures on raamatu keskmine paksus iseseisvusajal tõusnud 190 lk-lt 230 leheküljele. Sisuliselt on 390 raamatust u. 190 ilukirjanduslikku (sellest u. 75 algupärandid ja u. 115 tõlked) ja u. 200 teaduste, populaarteaduste ja koolikirjanduse alalt (teaduslikke u. 50). Seltsi oma kirjastustoodang sisaldab raamatuid omilt ja maailmakirjanikelt, suurmeeste elulugusid igalt alalt, laste-, kooli- ja populaarteaduslikku kirjandust, sõnaraamatuid, suuri kodu-uurimuslikke teoseid, rahvalaulude ja -viiside teaduslikke väljaandeid, uurimusi folkloori, muinasteaduse, ajaloo, kirjandusteaduse alalt, bibliograafilisi teoseid, oskussõnastikke, esseid jne. Varemini ilmusid seltsi väljaanded kas seltsi toimetiste, toimkondade või eriliste seeriade numbri all. Kõige kaugemale jõudis Koolikirjanduse-toimkonna Noorsoo-kirjavara seeria — üle 150 numbri. Praegu ilmub nummerdatud seeriana ainult populaarteaduslik raamat-ajakiri „Elav Teadus“. EKS-i raamatute tehniline külg ja kunstiline ilustamine on arenenud viimaseil aastail lõvisammul, nii et EKS-i raamatuid võib hinnata maitsekamaiks ja soliidsemaiks eesti raamatuturul.

Raamatute *TRÜKIARVUS* pole kogu tegevuse jooksul suuri võnkumisi esinenud: Aischylos'e *Kinnineeditud Prometheust* trükiti 1908 2060, *Kreutzwaldi-Koidula kirjavahetust* 1910/11 1500, J. Tamme *Lugulaule* 1914 2000. Umbes niisama suured olid trükid ka iseseisvusajal: alul 1500—3000, keskmiselt 2000, viimasel ajal aga keskmiselt 1000. Kõige suurem trükk on *Õigekeelsuse-sõnaraamatul* — 15 000. Praegused trükid on seltsi tegevusaja kohta kõige väiksemad. Väikseim trükk oli koguteosel „Tervitus lahe tagant“ — 200 eks. Üle esimese trüki on jõudnud ainult üksikud teosed, nagu *Matemaatika sõnastik* (3 tr.), E. Muugi *Lühike eesti keeļõpetus* (3 tr.) ja mõni muu.

HONORARID on EKS-is teiste kirjastustega võrreldes paremad. Seda küll eeskätt iseseisvusajal. Vene ajal ei saanud selts kitsaste aineliste võimaluste juures tööd õiglaselt tasuda. Näit. sai K. Leetberg Kreutzwaldi-Koidula kirjavahetuse I—II osa (üle 50 poogna) toimetamise eest (tõlge, seletused, redigeerimine) 200 rbl. + 20 hinnata eksemplari, 1911 sai Hindrey

Üksi ja vaba II osa tõlke eest ainult 25 rbl. Uute kirjastuskavatsuste puhul 1914 määrab Eestseisus tõlkehonorariks 10 rbl. poognast, algupärandite eest 20 rbl. 1915—16 tõlgib Fr. Tuglas EKS-i ülesandel A. Kalda *Tähelennu* eesti keelde ja saab töö eest 200 rbl., mis on juba üsna meieaegne tasu.

Iseseisvusajal on honorari arvestamisel olnud tarvitusel kolm põhimõtet. 1922—26 maksti teatav % raamatu kaanehinnast (10—20, keskmiselt 12%, algupäraste eest 12—20%). Näit. Semper sai *Vita nouva* tõlke eest 20%, Tulgas *Seitsme venna* tõlkest 16%. — 1926. peale maksti lk. järele: 200—350 mk. lk. Viimaseil aastail arvestatakse honorari täheruumi alusel ja maksatakse 70—120 s. 1000 täheruumilt, erandjuhtudel vähe rohkemgi.

AUHINNAD ILMUNUD KIRJANDUSE EEST. Neid jagati 1908 ilmunud ilukirjanduse eest 3 kirjanikule kokku 200 rbl., 1909 eest 4 kirjanikule kokku 300 rbl., 1910 eest 3 kirjanikule 150 rbl., 1912 eest 3 kirjanikule kokku 350 rbl., kellest E. Wilde temale „toetusraha“ nime all määratud 150 rbl. vastu võtmata jättis, 1913. a. eest 4 kirjanikule 350 rbl., nende seas jällegi E. Wilde 100 rublaga, mis välja andmata jäi. Maailmasõja ja rahakitsikuse tõttu katkestus auhindamine. Kogusummas jagas EKS ilukirjanduse auhindadeks Vene ajal 1100 rbl. Raha selleks sai ta enamasti annetustest (eraisikult, ajalehtedelt jm.).

VÖISTLUSAUHINDU. 1909 algatati, 1910 kuulutati välja ja 1912 otsustati suur näidendivõistlus, milleks EKS koos „Vanemuise“, „Estonia“, Eestimaa Rahvahariduseseltsi Kirjanduse Osakonnaga, Narva „Võitleja“, Narva Eesti Seltsi ja Peterburi Eesti Hariduseseltsiga panid kokku auhindadeks 1000 rubla. Saadi küll 20 käsikirja, kuid mitte ühtegi auhinnavääriolist, nii et jagati ainult 3 ergutusauhinda à 100 rbl.

1911 korraldati tõlkevõistlus, ülesandeks L. Tolstoi „Loll Iivan“. Käsikirju tuli 24 (+2), kuid mitte ainustki auhinnavääriolist. Võistluse algataja ja finantseerija oli K. Leetberg.

1911—12 korraldati „Kalevipoja“ illustreerimisevõistlus auhindadega 75, 50 ja 25 rbl. Võitja pidi endale saama *Kalevipoja* illustreerimistöö, milleks seltsil oli alusvarana kasutada H. Luht'i kingitud 500 rbl. Seegi võistlus ebaõnnestus. Jagati ainult üks ergutusauhind 35 rbl. A. Promet'ile ja à 10 rbl. kolmele ülejäänud osavõtjale „piltide saatmise tasuks“.

Auhindadega ergutamise soov on olnud Vene ajal EKS-i ringkonnas elav, selle aga summutas terav rahapuudus: 1909 tõusetatakse küsimus „heade ümberpanekute“ auhindamisest; 1911 on kõne all luuletõlgete auhindamine ühesugusel alusel algupärase kirjandusega ja proosatõlgete eri-auhind; 1913 otsustatakse ka teaduslikke töid auhinnata; 1916 kuulutatakse välja teaduslik auhinna töö ajaloo alalt tähtpäevaga 31. XII 1918; muidugi suri see mõte segaste aegade kätte; 1914 asutati veel

V. Reimani nimeline 300-rublaline auhind „kõige parema töö eest Eesti kultuuriloo alal, mis meie rahvuslist kultuurat selgitab ehk rikastab“. Ükski neist kavatsusist ei ole teoks saanud.

TOETUSED JA TEGELASTE MÄLESTUSE JÄÄDVUS-TAMINE. Seltsil on õiglane soov olnud toetada „vanu teenusrikkaid“ ja „noori lootusrikkaid“ kirjanikke, kunstnikke ja tegelasi. Seks otstarbeks õnnestus seltsil Vene ajal mitu tuhat rubla korjata ja välja anda: näit. 1908 K. A. Hermann'i lesele 560 rbl., 1909 Juhan Liiv'ile 25, 1910 Heraklides'ele 20, 1913 A. Reinwald'ile 50. 1913 algatab selts „Juhan Liivi nimelise kapitali vanade ja töövõimetute kirjanikkude eest hoolitsemiseks“. 1916 oli kapital kasvanud 890 rublale. See kapital läks koos rahakursiga kaotsi, ilma et fast ühelegi kirjanikule abi oleks antud. 1914 antakse abiraha L. Suburg'ile silmaoperatsiooniks 40 rbl., A. Reinwald'ile 25. Kõiki palveid ei peeta võimalikuks rahuldada, näit. M. Heiberg'i toetussoovi „sõja piirkonnast ära-reisimiseks“. 1915 saab Suburg 110, A. Haava 50 rbl., F. Kuhlbars'ile toob seltsi poolt ettevõetud korjandus 616 rbl. 1917 kogub selts annetistest ja peost A. Reinwald'ile 4862 rbl., A. Weizenberg'ile 806 rbl. 1918 ja 1919 on seltsi toetusalusel Tülk, Heraklides, Suburg ja Haava. 1918 asutatakse seltsi juurde „Kirjanikkude ja kunstnikkude kodu kapital“, ent vähese eduga.

Ka iseseisvusajal on seltsil juhust olnud kirjanikke väikeste summadega toetada: 1920 sai A. Haava 10 000, E. Wilde 1925 10 000, A. Kitzberg 25 273 mk. jne. Dr. Karell'i pojale andis selts 1926 toetuseks 3000 mk. 1927 määrab selts õpilasele A. Säärits'ale *Lembitu* algupära selgitamise puhul „toetuseks ja ergutuseks“ 10 000 mk. Selts oli Vabariigi alguspäevil eestkostjaks kirjanikele ja tegelasile paiuki- ja toetusesaajate nimekirja võtmisel.

Kogu aeg on seltsi valitsemisel olnud rida kirjanikkude hauakapitale (Juhan Liivi, M. Veske, K. A. Hermann'i, F. R. Kreutzwald'i jt.). Seltsi eestvõttel on püstitatud hauasammas K. A. Hermannile (165 000 mk., 1923) ja on mõnel muul teel tegelaste mälestust jäädvustatud (annetisi ausammaste heaks, mälestusväljaandeid, kirjaniku põrmu põlistamist jm.).

Peale isikute on selts toetanud ka mõningaid asutisi. Kõige pealt oma pisut nooremast kasuvenda Eesti Rahva Muuseumi. Viimasele andis EKS 1912—17 kaugelt üle 1000 rbl. rahalist toetist, kinkis talle eksemplarid kõigist seltsile annetatud ja enda kirjastatud raamatuid ja talletas sinna oma korjandusi, lubas ühtlasi oma kuukirja ka E. R. Muuseumi häälekandjaks. Mõni sada rubla toetist sai seltsilt ka EÜS rahvaviiside korjamiseks. Edasi on selts „Pihkva eestlastele kirjanduse soetamiseks“ kulutanud 1909 ja 1910 kokku 275 rbl., mis läks ajalehe „Petersi Postimehe“ toetuseks.

TÖÖSTIPENDIUME. Eeskätt noortele teadusehuvilistele jagas selts iga aasta 50—100—200 rbl. väikeste stipendiumide näol seltsi alasse kuuluvate töö-ülesannete sooritamiseks (murrete, rahvaluule, ajaloolise traditsiooni kogumiseks jne.). Suuremal määral jagati neid stipendiume iseseisvuse algaastail riigi toetistest ja seda on mõnel alal (ajalugu, folkloor) jätkatud tänini. Need töö-ülesanded on enamasti ühenduses seisnud seltsi poolt juhitud ja mõnel alal silmapaistvaid tagajärgi andnud

KORJANDUSTEGA, mida on EKS toime pannud järgmistel pea-aladel: 1. Murded — korjandused antud Eesti Keele Arhiivi. 2. Ajalugu, kultuurilugu ja kirjandus-ajalugu — väärtuslikud korjandused deponeeritud 1929 Kultuurihoolisse Arhiivi. 3. Rahvaluule — deponeeritud E. Rahvaluule Arhiivi.

(Järgneb.)

August Palm.

Eesti väliskirjanduses.

Kui jälgida pealiskaudseltki ja juhuliselt neid teoseid, mis ilmuvad Eesti kohta välismaail eri keeltes ja eri rahvuste juures, siis ei saa tagasi suruda soovi, et meil ometi leiduks asutis, kes oleks küllalt kompetentne ja ka vajaliselt algatus- ning teovõimne, et soodustada välismaalaste tööd vajaliste andmete kättetoimetamise teel, kui mõni välismaalane tunneb huvi mõne meie maad ja rahvast puutuva küsimuse vastu. Sama asutis peaks hiljemini kandma sellegi eest hoolt, et välismaalase teos peale ilmumist leiaks vajalist tähelepanu meiegi juures. Ei ole muidugi mingit vajadust hakata põhjendama seesuguse kultuurpropaganda hädapärasust, mis tohiks olla selge igapäevane, kes suhtub enam-vähem teadlikult kultuuri rahvusvahelise vahetuse ja läbikäigu küsimustesse. Raske on uskuda, et meilgi ei leiduks inimesi, kellele poleks silma hakanud meie kultuurpropaganda korraldamatus, kuid sellest kõigest hoolimata on see jäänud ikkagi vaeslapse ossa.

Kindlasti on selle küsimuse lahenduseks rohkem vaja algatusvõimet kui otse rahalisi kulusid. Ent näib nii, et vaesemad veel kui rahast, oleme meie ahtrad just algatusvõimelt. Aga ka hoolimatus näikse siin silmapaistvat osa etendavat. See hoolimatus on küündinud niikaugele, et meil on kultuurpropaganda-töösse rakendatud inimesed, kes meie kultuurküsimustele on olnud ja jäänud — võõraks.

Sellest ongi tingitud, et meie vastu huvi tundvad välismaalased on alati, kui nad on kogunud materjale meie olude kohta, kokku põrganud meil sageli väga iseloomulise vastutulematusega. Olen kuulnud nii mitmelt välismaaliselt autorilt, kui inertelt, ükskõikselt ja nagu vastu tahtmist on varustatud neid hädapäraselt vajaliste materjalidega. Muidugi on eemalseisjal raske otsustada, mis on selles vastutulematuses suuremat osa etendanud: kas lihtsalt isiklik asjatundmatus, liiga bürokraatlik asjasse suhtumine või veel mingid muudki asjaolud. Kuid kindel on vaid, et sellise vastutulematuse tagajärjeks on olnud ja jääbki — vähemalt niikauaks, kui ei tule selles vajalist muudatust — see, et välismaalaste raamatuis, mis käsitlevad meie rahvasse puutuvaid küsimusi, leidub pea kõigis väga rohkesti vigu, mis sageli lasevad meid paista halvemas valguses, kui oleme seda tõeliselt. Muidugi on mõeldud siin neid juhtumeid, mil välismaalised autorid

ei lase tekkida oletust, et nad suhtuvad meisse erapoolikult alahindavalt või oma teosesse andestamatu pealiskaudsusega.

Pea kõigil suuremail, keskmisil ja väikesilgi rahvail on kas ilmunud või ilmumas peale maailmasõda mingid koguteosed, mis toovad ülevaateid Euroopa rahvaste ühe või teise kultuuriharu kohta. Selliste kapitaalsete teoste kõrval, nagu on seda sakslaste „Handbuch der Literaturwissenschaft“, on ilmunud paljudelgi teistel rahvastel vastavad väljaanded, kas suuremas või vähemas ulatuses. Sääraste üldiste kirjanduslooliste raamatute hulgast võiksin nimetada vaid poolakate oma, milles on ette nähtud — eesti kirjanduse ajalugu. Üheski teises pole see mulle silma hakanud, kuigi olen hoolega otsinud ja sirvinud paljugi selliseid väljaandeid. Ja ometi oleks võimalik siin mõndagi parandada, kui juhitakse toimetajate tähelepanu puudustele. Neil otsinguil ja sirvimistel võib aga kohata otse koomilisi teateid meie vaimuelu kohta. Piirdugem vaid mõne üksiku näitega.

Möödunud aasta lõpul ilmus dr. Wilhelm Schuster'i ja dr. Max Wieser'i toimetusel ja prof. G. Fritz'i, dr. Johann Langfeldt'i, dr. Bernhard Rang'i, Hermann Stresau, Gerhard Hermann'i, Adolf Narcissi' ja Curt Wormann'i kaastööl kahes andes ja kolmanda andena raamatute nimestik „Weltliteratur der Gegenwart 1890—1931“, millest leiad küll albaania kirjanduse ülevaate, kuid otsid asjata eesti kirjanduse mõnerealistki mainimist. Sellega võiks ju leppida, kui nimetatud raamatu toimetajad ja autorid oleksid toiminud eessõnas antud lubaduse järgi, et vaatlemise alla tulevad üksnes maailmakirjanduse seisukohalt huvi pakkuvad teosed, kuid teiste esitatud rahvaste kirjanduse vaatlemisel pole sellest põhimõttest kuski kinni peetud. Ja vaevalt pakub albaania kirjandus maailmakirjanduse seisukohalt suuremat huvi kui meie oma, sest kummastki polnud kõnealuse teose ilmumise ajaks ilmunud mõne suurrahva keeles iseseisva raamatuna mingi suurema teose ainustki tõlget. Kuid peidetud kujul leiame siiski kord eestlase nimetat mainimist: Aino Kaldast on soome kirjanduse ülevaates jutt ja sealt loeme: „Mit ausserordentlicher Frische und mit genialer Schwung begann dagegen Aino Kallas (geb. 1878) ihre dichterische Laufbahn, besonders nachdem sie sich in ihrer neuen Heimat — sie heiratete einen lettischen Diplomaten — von gewissen literarischen Einflüssen frei gemacht hatte. Auch ihre Schriftstellerei dient zunächst fast ausschliesslich sozialen Fragen, besonders nimmt sie sich des ärmlich dahinlebenden lettischen Landvolks an gegenüber den baltischen Baronen.“

Kuid olgu meile lohutuseks selle teose puhul asjaolu, et selle autorid ja toimetajad, kes on rõhuvas enamuses saksa raamatukogude hoidjad, on eksinud pea kõigi teistegi rahvaste kirjanduslugude käsitlusel, lastes kubiseda oma kirjutisi lõpmatuist vigadest, nagu olen leidnud neid eriti palju slaavi rahvaste kirjanduse ülevaadetes.

Möödunud aastal ilmus Prahlas Eduard Wilde näidend „Skřitek“ (= Pisuhänd), mille nimelehelte leiame: „eesti keelest tõlkinud ja järeلسõnaga varustanud Josef Obr“. Kui aga lugeda seda tšehhikeelset tõlget, hakkavad kohe silma paljud saksapärasused, ja me veendume lõplikult, et tõlge on valmistatud saksakeelse tõlke järele. Seda tõendab meile ka järeلسõnas asjaolu, et Obr tõlgib „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“ = „Jak mužové Anijšti v Tallinne žili“ = kui Anija mehed Tallinnas elasid. Kuigi tõlkija ütleb järeلسõnas, et „Pisuhända“ tõlgitavat ka ungari ja poola keelde — milliste tõlgete olemasolu kohta aga puuduvad kindlad andmed —, ei maini ta ainsa sõnagagi, et see naljamäng on tõlgitud koguni kahe isiku poolt saksa keelde ja nimelt: Lulu Kitzberg-Pappel'i ja Walther von Wistinghausen'i poolt. Kõnealuse tõlke järeلسõna kubiseb üldse pöörastest vigadest, nagu näiteks: Tallinnas olla avatud 1913. a. kunstiteater „Estonia“, mis „mängida algupärastest näidenditest Kitzberg'i, Wilde, Menningi, Jungholtzi, Wiera“ jne. omi. Tänavu (s. o.

1931. a.) oli repertuaaris Langer'i „Agul“, mida aga „Estonia“ mängis alles 1932. aastal, „Eesti vabariik on kõige põhjapoolsem endisest L ä t i, L e e d u ja Eesti kubermangudest“ ja mitmed muudki vead ilustavad selle neljaleheküljelise järelsõna ridu.

Suure, praegu veel pooleldi ilmunud, president Masaryk'i nimelise tšehhikeelse entsüklopeedia kõrval on omandanud J. Otto kirjastuse väljaanne, nõndanimetatud „Otto väike teaduslik sõnaraamat“ Tšehhis võrdlemisi hea kuulsuse; temast oli 1904. aastal ilmunud esimene trükk juba juba müüdnud ning paar aastat tagasi asus kirjastus uue trüki koostamisega. Eestisse puutuvate sõnade seletuste kirjutamise sellesse kaheköitelisse leksikoni on võtnud enese peale Praha ligidal asuva alevi progümnaasiumi õpetaja Josef Obr, kes paaril puhul on Eestit külastanud ja on viimasel paaril aastal püüdnud Eesti tutvustamisega ka enesele kirjanuduslikku nime luua. Nagu aga juba eespool märgitud, on professor Josef Obri (Tšehhoslovakkias tituleeritakse kõiki kooliõpetajaid professoreiks) enese teadmised meie oludest võrdlemisi kasinad ja nähtavasti on neidki väänamas olnud sihilik informatsioon, mis on kirjanuduslikes küsimusis juhtinud selle tšehhi progümnaasiumi professori valeradadele. Selles leksikonis on sõna „Estonsko“ („Eesti“) seletusele antud 11 lehekülge (koos piltidega), ja see Eesti kirjeldus ongi mõnes äratõmbes ilmunud Josef Obri esikteoselise eriraamatuna, mille kaanele on trükitud: „Prof. Josef Obr, Dnešni Estonsko. Praha, 1932“. Selles brošüüris leidub aga kõigis osades väga palju suuremaid ja vähemaid eksimusi. Nende kõigi loendamine viiks liiga pikale, sest neid leidub kõikjal; näit. on tööerakond sotsialistlikuks erakonnaks nimetatud. Kirjanduse-ülevaade kubiseb veelgi suurematel vigadest: Eestimaa Kirjanduseselts (sakslaste oma) on segi paisatud Eesti Kirjanduse Seltsiga. Nooreestlasteks on tehtud Enno ja Sophia Vardi, kuna Tammsaaret ei nimetatagi nooreestlasena, Joh. Aavik'ust on saanud „müstiline luuletaja“. „Noor-Eesti“ andis ka kirjanudusliku kriitika. Kriitikuist paistavad silma Fr. Tuglas ja Mait Metsanurk, jutustab siis meile see autor. Siurulastena nimetatakse peale sinnakuulivate ka Joh. Barbarus't, J. Kärner'it ja A. Alle't, kuna August Gailit on nimetatud väljaspool „Siuru't“ ja realismi esindajana koos R. Rohu, A. Kivika ja A. Jakobson'iga. Noorema põlve realistidena on nimetatud E. Peterson, A. H. Tammsaare, Mait Metsanurk, K. Rumor ja O. Luts. Veelgi ebardlikum on saanud eesti kujutava kunsti ülevaade. Siin on toodud palju noorema põlve ja keskparaste kunstnikkude nimesid. Kuuleme nimesid nagu: Sepp, Ottenberg ja Vihvelin; Ole ja Johansen on nimetatud figuraalseiks maalijateks, Akberg ja Blumenfeldt olla arhitektid, Vahtra ja Laarman portretistid ja puulõikurid, Veeber aga plastik. Henrik Olvi on koos Juhan Raudsepaga saanud konstruktivistliku skulptuuri esindajaks. Tallinna „Estonia“ teatri olevat ehitanud soome arhitekt Vivi Lönn.

Kultuurseist sidemeist Eesti ja Tšehhoslovakkia vahel teab prof. Obr järgmist jutustada: „Kõige agaramalt propageerib Eestis kultuursidemeid Tšehhoslovakkia M. Under, luuletajanna, ja Art. Adson, luuletaja, kriitik ja näitekirjanik, kes eesti ajakirjades on kirjutanud tšehhi kirjandusest, kunstist ja teatrist. Siia kuuluvad veel B. Linde, V. Adams, V. Ernits.“ Ja M. Underi piltiki on toodud suurelt ja kui tšehhi luule tõlkijanna oma.

Eesti kohta käiva kirjanduse loendina esineb juhuliste väljaannete nimestik, mis lugejat sunnib muhelema.

Samas leksikonis leiame teisel, et Joh. Aavik on silmapaistev filoloog ja ühtlasi hea orkestri- ja koorijuht, kes on kirjutanud palju muusikalisi palasid. Et selle teatme all puudub autori nimi, siis ei tea oletada, kellelt see tankus pärit on, kas samuti Obri'lt või mõnelt teiselt. Viimase oletuse juurde juhib meid see asjaolu, et Obr oma eesti üldülevaates nimetab eesti kunstidest vaid kujutavat, täiesti vaikides möödudes meie muusikast ja teatrist, nagu polekski neid Eestis.

Mitte väga palju rohkem õnne pole meil, eestlastel, olnud teise tšehhi iseseisvas raamatus. Pavel Fink'il on ilmunud 272-leheküljeline raamat „Za severnim sluncem“ (= Põhjapäikese all). Pavel Fink on Tšehhoslovakkias kirjanduslikult juba tuntud nimi, eriti aga Brno's, kus ta töötab ajakirjanikuna ja kuulub kirjanikuna „Moraavia kirjanikkude rühma“, kelle kirjastusel on ilmunudki käesolev raamat, mille täpsa ilmumisaasta kohta puuduvad raamatus eneses igasugused andmed, kuid see võib ilmunud olla kas 1931. või 1932. a. Sellegi raamatu autor küllastas aastat kolm tagasi Eestit, kuhu ta tuli Lätist ja läks Soome. Kolmele nimetatud maale ongi pühendatud selle autori raamat. Autor nimetab Lätit „kolme tähe maaks“, Eestit — „kolme leopardi maaks“ ja Soomet — „tuhande järve maaks“, pühendades esimesele 118, teisele — 57 ja kolmandale 93 lk. Juba see proportsioon laseb oletada, et Eestile on heidetud vaid äärmiselt põgus pilk. Nimetatud kolmes maas on autor peatunud erinähistel: Lätis on Pavel Fink tundnud peamiselt huvi kirjanuse vastu, ja selle maa kirjanusest leiame tema raamatus võrdlemisi ülevaatliku pildi, mis on koostatud peamiselt isiklike kokkupuutumiste najal. Eestis pole autor kirjanikest vist palju kedagi kohanud, peale August Gailiti, kelle pilt ükski on toodud Finki raamatus. Näib ka, et autori kirjanduslik huvi on põhja poole nihkudes märksa langenud, sest soome kirjandusest möödub tšehhi kirjanik pea täiesti vaikides.

Selle teose eesti osa esimeseks peatükiks on „Eesti kroonika leht“, mis pakub mõnel leheküljel meie ajaloo läbilõike, kuna järgmine peatükk „Eestlaste juures külaliseks“ algab Tartu muljetega. Esimene külaskäik kuulub Jaan Tõnisson'ile, kes kirjutab talle üles mõned eesti kirjanikkude nimed, ja Werner'i kohvikus „Postimeest“ lugemast kohtabki tšehhi autor August Gailiti, kelle isa on lätlane ning ema sakslane ja kes vihastuks, kui keegi teda ennast ei peaks eestlaseks. Nähtavasti Gailitilt saadud informatsioonil järgnebki siis mõne eesti kirjaniku nime loendus, milles aga on tulnud eksimusi just eesnimedes: kõnealusest raamatust leiame nimed, nagu Jaan Aavik, Jaan Barbarus ja Jaan Semper. Mait Metsanurga „Jäljetu haua“ peakujuks onud kommunist Kingissepp. Siis väidetakse, et Tammsaare „Tõde ja õigus“ ei olevat vähema väärtusega kui „Jäljetu haud“ ja ka sama autori draama „Josef“ olevat hea teos... Selle peatüki lõpult leiame rea südamlikke sõnu Rudolf Paris'e aadressil.

Kolmandas peatükis, mis kannab pealkirja „Medaljonid Tallinnast“, on jutt peamiselt meie pealinna välisest küljest, kuna üksikuist isikuist nimetatakse vaid Haljaspõld'u ja Jaan Koort'i. Siis jutustab autor lõbusa lookese, kuidas „Kuldlovis“ peetud teda kellekski teiseks samanimeliseks kohalikuks elanikuks ja sellega seoses järgnenud armukadedusestseenist. Kahest järgnevast peatükist on üks pühendatud Petserile ja teine Irboskale, kust autor siirdub Eesti-Vene piirile Narva juures, millega lõpebki selle raamatu eesti osa.

Kirjeldusis heliseb südamlik toon, millesse pole suutnud palju lahk-helised tuua ka need informaatorid, keda Pavel Fink on kohanud Petseris ja kelle hulgast leiame ka munk Benjamin'i nime. Kogu kirjeldist täiendab rida pilte, mis on tehniliselt võrdlemisi hästi õnnestunud, küigi üksikute valik jätab ehk soovida; näiteks on toodud eesti taluna väike õlgkatusega hütt.

Üldiselt jätab see raamat siiski parima mulje kui Obri esimene katse; pealegi on ta tänapäeval ainukeseks eraraamatuks tšehhi keeles, mis pakub matkamuljeid Eestist.

Tšehhoslovakkias leidub vaid üks kirjanduslik isik, katoliku preester Alois Koudelka, kes mõistab eesti keelt ja on avaldanud meie kirjandusest tõlkeid juba 1916. a. Alois Koudelka on tšehhi kirjanduses võrdlemisi tuntud oma kirjandusliku varjunime O. S. Vetti all, olles tõlkinud väga paljudest ja täiesti erinevaist keeltest, sest see ealine preester mõistab põlüglotina paarikümne keele ümber. Peale nende eesti ilukirjanduslike

tõlgete, mis ilmunud juba 1916. a. „Na táčkách u cizích spisovatelů“ (= Vööraste kirjanikkude külastamisel) II ja III andes, oli aastat poolteist tagasi Alois Koudelka' l tõlgitud meie kirjandusest veel rida lühemaid novelle, nagu ta sellest teatas ühes erakirjas nende ridade kirjutajale. O. S. Vetti tõlgete kohta peab tähendama, et need on väga täpsad ja tõlkija on originaalist kõigjal õieti aru saanud ning algupärandi stiililiselt tabavalt edasi andnud.

Tšehhidest tuleks veel nimetada paljude Eestit käsitlevate artiklite autorina J. Schröder'it, kes on pikemat aega töötanud Tšehhoslovakkia saatkonna sekretärina Tallinnas ja siin tundma õppinud võrdlemisi kõige-külgselt meie elu ning avaldanud väga mitmetes tšehhi keelsetes Tšehhoslovakkias ja Poolas ilmuvates ajakirjades ja ajalehtedes artikleid meie elu kõigi alade kohta, suhtudes alati Eestisse ja eestlastesse tõelise sõbrana. Kahjuks aga pole need artiklid senini koondatud eriraamatusse, kuid vahest leiab autor hiljemini mahti täita oma kavatsuse: kirjutada Eestist iseseisva raamatu.

Teistest meie sõbralikult suhtuvaist slaavi rahvaste liikmetest oleks kõige pealt nimetada 29. detsembril 1931. a. elatanud eas surnud Irena W. Kosmowska, poolatar, kes väljendas otse nooruslikku entusiasmi Eestist kirjutades ning kõneldes ja avaldas 1930. a. 96-leheküljelise ja 18 pildiga varustatud raamatukese „Estonja. Kraj i ludzie“ (= Eesti. Maa ja rahvas), milline teos on Marja Dabrowska raamatu järgi „U pólnocnych sasiadów“ (= Kesköiste naabrite juures) — ilmunud 1929. a. — küll samast Eesti vaimustusest kantud, kuid käsitleb juba suurema ülevaatlikkusega kõiki meie elu nähiseid. Kuna Marja Dabrowska, poola tuntud naiskirjanik, on koondanud eelnimetatud raamatusse oma reisimuljed Lätest, Eestist ja Soomest, pole Kosmowska kunagi külastanud isiklikult meie maad. Mõlemad naiskirjanikud aga kuuluvad nimekate liikmetena poola sotsialistlikku parteisse.

Et on arusaadav, milliste raskustega on teostatav raamatu koostamine eesti elu kõigi nähiste kohta vaid olemasolevate kirjallikkude andmete varal, siis on ka mõistetav, et võivad tekkida vead ja eksimused, nagu leiame neid Kosmowskagi raamatust: ta ütleb olevat meil tundraid, ajaloolises ülevaates leiame mõningaid ebatäpsusi, kuid millised ebaolulistena võib andestada autorile, kelle suur sümpaatia eestlastele katab kõik. Kirjandusliku ülevaate peatükis mõjuvad kõige segavamalt trükivead nimes, mis moonutavad mõne meie vanema ajajärgu kirjaniku nime kunni tundmatuseni, kuna XX sajandist alates muutub eesti kirjanduse ülevaade juba tabavamaks, sest siin näikse autoril olevat tarvitada juba täpsam materjal. Kirjandusliku ülevaate lõppu on liidetud eesti ajakirjanduse lühike sisevaade. Viies peatükk kõneleb eesti maalikunstist, skulptuurist, teatrast, muusikast, füüsilisest kasvatuses ja spordist. Täiesti hea on kujutava kunsti ülevaade, kui maha arvame ühe vae nimes ja Kandinski nime sattumise meie kunstnikkude hulka kõrvuti Vabbe'ga, kuna muusika-ülevaates on trükivigade tont liialt ülekäte läinud ja meie muusikameeste ja -naiste nimesid pööraselt moonutanud. Järgnevad peatükid kõnelevad meie põllumajandusest, ühistegevusest, tööstusest ja kaubandusest, sadamatest, veeteedest ja kaubalaevastikust, rahandusest ja riigi kaitsest, kusjuures meie „kaitseliit“ on korduvalt saanud nimeks „kaitselits“. Lõpppeatükk on pühendatud meie maa loodusliku ilu kujutamisele, milles tõstatatakse esile ka meie suvituslinnad.

Maha arvatud väiksemad viperused, on see suure poolehoiuga kirjutatud raamat meie maad ja rahvast kõige paremast küljest poolakaile tutvustav.

Juljusz Kaden-Bandrowski vaatluse teos „Pióro, milosz i kobieta“ (= Sulg, armastus ja naised) kuulub ainult osaliselt Eesti käsitusel, kuigi

suurem osa selle raamatu kirjutistest on siiski kaudes ühenduses Eestiga. Ainult pärast raamatu lugemise lõpetamist selgub see veidi imelikuna tunduv pealkiri, mis varjab nagu ära, et selles teoses on leidnud västukajastust autori matk Eesti Pen-Klubi külalisena Eesti ja siit edasi Soome, sest et siia on paigutatud ka need kõned, mis autor pidas Tallinnas ja Tartus. Aga nagu on veidi kunstlikult kõrgetooniline Kaden-Bandrowski lause ja stiil, nii on seda sageli ka tema teoste pealkirjad. Tavaline lihtsus ei näi täiesti rahuldavat seda kirjanikku, kelle põhiolemuse iseloomulisemaks jooneks on paisutamine nii heas kui halvas mõttes. Tema pooldamised on alati avaldunud pateetiliselt kõrgendatud toonis ja alati saadab tema kirglikkude pooldamiste sõnu ülendatud, entusiastlik väljendusviis. Selline on Kaden-Bandrowski pea kõigis oma senini ilmunud umbes kolmekümnes teoses ja sarnaseks on ta jäänud ka oma kõnealuses raamatus.

Kaden-Bandrowski arvustusealuse raamatu esimene osa kannab pealkirja „Eestis“, mis omakorda jaguneb reaks peatükkideks, neist esimene nagu sissejuhatus. Teine peatükk kannab juba pealkirja „Saabumine“ ja kujutab meeleolulist Tallinnasse päralejõudmist.

„Vana Tallinnaga“ pealkirjastatud peatükk kirjeldab meie pealinna mineviku arhitektoonilisi kaunidusi ja on hoolimata paarileheküljelisest pikkusest suutnud haarata palju iseloomulist oma impressionistlikus väljenduslaadis.

„Kaunis häbelikkus“ kõneleb, kuis meil ka kõige silmapaistvamad inimesed tunnevad ja räägivad oma kirjandusest, mida nad tunda kuni kõige nooremate omani, kuigi nad ise tähendavat sinna juurde, et kas võivat üldse kõnelusse tulla rahva kirjandus, kes oma arvult ei küüni poolteiseigi miljonini. Seda viimast väljendust nimetabki Kaden-Bandrowski „kauniks häbelikkuseks“, mis olla siiski põhjendamatu.

Muidugi ei saa küllasõitnud kirjaniku poolt, kes pealegi meie keelt ei mõista, meie kirjanduse ja kirjanikkude kohta tehtud märkusi võtta kuigi kaaluvatena; seepärast möödumegi peatükest „Kirjanikud“, „Poeet Suuts Tartus“ ja „Tammaaare“ kui isiklike muljeid väljendavaist, kuigi sellistena on neis mõndagi tähelepanu-väärivat: kõige pealt kas või see vaimline tase, mis sunnib inimesi kõrgelt hindama juba tavalise igapäevase vestluse põhjal.

Kõnealuse raamatu Eesti ossa kuuluvad ka need kolm kõnet, millega Kaden-Bandrowski meil esines: möödunud kirjandusnädala avamisaktusel Tallinnas teemal „Raamatu alus“, Tallinna Kommertsikooli saalis „Raamat vabaduse tiibadena“ ja Tartu ülikooli aulas „Igapäevase töö paatos“. Siia ossa on mahutatud veel autori Eesti matka jätk Soomesse pealkirjaga „Kaljusel kaldal“, milles soome kirjandust ja kirjanikke on riivatud veelgi põgusamalt kui eesti omi.

„Sulg, armastus ja naised“ teine osa sisaldab tervelt „võitlust uue naise pärast“ Poolas ja ei kuulu seega meie vaatluste ainesse.

Olgu lõpuks märgitud seegi, et kui mõlemad poola naiskirjanikud, kes meist on kirjutanud nii sõbralikult oma kahes ülalinimetatud raamatus, kuuluvad sotsialistide hulka, siis Kaden-Bandrowski, kelle raamatus väljendatud sõbralikud tunded meie vastu pole vähemad Dabrowska ja Kosmowska omadest, kuulub marssal Josef Piłsudski vannutatud pooldajate ja sõprade hulka. Ja mõlemad nimetatud vastasparteid, kes asuvad Poolas praegu teravas vastasrindluses teineteisega, suhtuvad ühtviisi sõbralikult Eestisse, kuna aga poola rahvusdemokraatlikud ringkonnad, kes praegu teotsevad sotsialistidega käsikäes, suhtuvad meisse paremal juhtumil ükskõikselt.

Ei puudu meil sõbrad ka Skandinaavia riikides. Olen teisel juba juhtinud tähelepanu taanlasele Marius Dahlsgaard'ile, kes avaldas juba 1928. a. 128-leheküljelise, paljude piltidega kaunistatud luksusliku raamatu „Estland i sommersol“ (=Eesti suvepäikeses). Autor on külastanud meie

maad viimase ülemaise lauulupeo ajal ja teinud siis ringreisu Eestis ning tutvunud kõigi meie tähtsamate linnadega. Selles raamatus on pea-tähelepanu juhitud jällegi maa ja rahva kirjeldusele, tööstusele ja vähemusrahvuste küsimusele, kirikule ja koolile; üksikuid linnadest on Tallinnat ise-loomustatud kui taani- ja Narvat kui rootsi-päritolulist, Tartut kui eesti alma mater'i asukohta ja Pärnut ning Haapsalut kui meie suvituslinna. Kunstidele on selles taani koolinõuniku teoses jäänud võrdlemisi kõrvaline paik. Võrdlemisi rikkalik materjal on selles teoses päris eeskujulise süsteemi järgi korraldatud, pildid trükis kõige paremini õnnestunud ja taani lugeja saab sellest raamatust eespool-loendatud piirides õige üksikasjaliku ülevaate. Vähemusrahvuste küsimuses seab autor meid eeskujuks Taanile, kel teatavasti on Šlesvig-Holsteinis vähemusrahvaks sakslased, mille tõttu vähemusrahvuse küsimuse lahendus on Taanis samuti päevaküsimuseks. Selle küsimuse juurde on Marius Dahlsgaard tulnud hiljemini, käsitledes ajakirja „Graensevagten“ veergudel 1931. a. veebruarinumbris sama küsimust artiklis „Estlands nationale Mindretal“. Sama autor on oma kodumaal tegev ka ilukirjanikuna, kellena ta on avaldanud lühikese novelli muistsest Tallinnast, milline jutt on ilmunud Aino Suits'u eestikeelses tõlkes ajakirja „Olion“ veergudel. Nii on meil Marius Dahlsgaardis püsiv sõber Taanis, kellel on ettevalmistusel eesti novellide antoloogia, mille ilmumist on tänapäeval vist raskendamas kõikjal maad võtnud majanduslik kriis. Või julgeme loota, et Taaniski rahakursi langus soodustab kirjastamist, nagu see on Soomes kiirendanud A. H. Tammsaare „Tõe ja õiguse“ I köite ilmumist Reijose tõlkes?

Et Marius Dahlsgaardi huvi Eesti vastu on püsiva kestvusega, selle tõenduse tõi post juba peale eelmiste ridade korrektuuris lugemist: nimeetatud autorilt saabus tema noorsoo-jutt „Thorkilds traef. En Historie fra Estlandstogets Dage“ (= Thorkildi ori. Lugu Eestimaa kuulsailt päevilt), ilmunud Steen Hasselbalch'i kirjastusel 1932. a. See noorsoojutustis viib meid tagasi eesti-taani aega, nagu oli samast ajast pärit ka Dahlsgaardi esimene juba eespool mainitud novell.

Selle huvitava noorsoo-raamatu sisu on lühikeses kokkuvõttes järgmine: Noor Thorkild, kelle isa on 13 aastat tagasi retkel Eestimaale teadmatult kadunuks jäänud, saab kuningas Valdemarilt ülesandeks sõita väikesel laeval Eesti rannikule ja avastada seal sünnis paik Taani suure laevastiku randumiseks ja ühtlasi hankida teateid eestlaste sõjaväeliste jõudude kohta. Läänemerel tõuseb aga torm ja Thorkild päästab vajuvalt paadilt, sattudes ise peaaegu uppumishädaohtu, eesti noormehe Saka, aruka ja targa poisi, kellega oskab kõnelda teine taani ammumeestest, kes varemalt on elanud Eestis. Thorkild maandub oma meeskonnaga Vormsi saarel, kus rootslaste pealik neid kaupmeesteks peab ja lahkelt vastu võtab. Seal kuuleb Thorkild, et eestlased on röövinud rootsi jaarli tütre Ingebjörg Svantedatteri, kes olla praegu vangis eesti vanema Lapitu juures. Sakalt aga kuuleb Thorkild, et eesti vanema Orja juures on taanlasest vang, kes põgenemiskatse eest ühes Ingebjörgiga on nüüd raudu needitud. Thorkild otsustab oma meeskonnaga päästa mõlemad vangid ja lähebki Orja maalinna. Sealgi esinevad taanlased kaupmeestena, kusjuures Thorkildil õnnestub anda taanlasest vangile, kelles ta kohe oma isa ära tunneb, viili ja teate, et ta õhtul ootab isa mererannal. Vang põgenebki, kuid peagi on tagaajajad ta jälil ning tekib võttlus, milles vanem Orja hiiglane väravavalvur tormab Thorkildi kallale; viimane pääseb ebatasasest võitlusest vaid Saka abiga ning taanlased taganevad oma laevale. Nüüd on Thorkildile ta isa Aage Thorkildsen parimaks nõuandjaks, kuis vabastada Ingebjörgi, ja noormees alustab luuret vanem Lapitu asupaiga ümber. Öösi näeb Thorkild, kuis Eesti vanem lahkuub umbes 400 ratsaniku saatel oma elukohast, kaasas Ingebjörg. Jõuab päralt Taani laevastik ja peatub Hiiumaa merekitsuses. Thorkild sõuab laevastiku juurde ja jutustab oma tegudest ning kuningas määrab ta Taani laevas-

tikku juhtima Lindanisse, kus taanlased kavatsevad maanduda. See „Maalin'a“ nimeline kindlus on peagi vallutatud ja kuningas Valdemar käsib selle asemele ehitada uue kivist kindluse. Äkki ründab aga suur eesti maleva taanlasi ja algab äge võitlus, milles on eestlastel kindel ülekaal; kuid korraga tõttab taanlastele appi saik ratsanikke, kelle juht lehvitab suurt punast lippu, mille keskel on valge rist. Sünnib ime: uuesti tormavad taanlased rõõmuhõisikeil lahingusse ja sunnivad eestlased põgenema. Thorkild on sattunud võitlusse Lapituga ja teist korda päästab Saka ta elu. Järgmisel järgival jälgivad taanlased põgenema löödud eestlasi ja vangistavad vanema Lapitu ning vabastavad Ingebjörgi, kes saab Thorkildi naiseks. Isa, poeg ja noorik asuvad elama Ida-Jyllandi oma lossi, Saka aga saab vabameheks, kes jääb Ingebjörgi kaitsjaks, kui Thorkild on sõjaretkil.

Olen peatunud veidi pikemalt „Thorkildi orja“ sisul, millest nähtub, et teos võiks ka eesti keelde tõlkimiseks kohane olla.

Teise skandinaavlasena tuleb märkida rootslase Sven Wikberg'i 1930. a. ilmunud 138-leheküljelist raamatut „Estland. Intruck och studier“. Sven Wikberg on peamiselt reisikirjanik, kes varemalt on avaldanud kaiks matkateost: „Nordiska polarfarare“ (=Põhjamaised polaarmatkajad) ja „Stora upptäcktsresande“ (=Suured avastajad-matkajad), mis on rootsi arvustuse poolt leidnud kiitva vastuvõtte. Eestit kirjeldav teos on trükitud heale paberile, varustatud rea piltidega kriitpaberil, avaldades kauni mulje, nagu pea alati kõik Skandinaavia raamatud. Selles raamatus aga leiame Dahlsgaardi teosega võrreldes märksa belletristilisema suhtumise käsiteldavasse ainesse. Ei seisa siin enam esikohal kogutud kirjanduslikud materjalid ja nende süstemaatiline läbitöötamine, nagu näeme seda Dahlsgaardi teoses, vaid isiklikud muljed on omandanud siin peatähtsuse. Algabki see matk ise tänapäeva kõige moodsamal liikumisvahendil — aeroplaanil ja areneb sama kiirusega, nagu kestab aeromatk ise Stockholmist üle Helsingi vaid mõni tund. Esimene peatükk lõpeb Tallinna päralejõudmisega, kuna teine peatükk kõneleb peamiselt Tallinna minevikust, riivates ainult siin ja seal kogu meie kodumaa ajalugu, kusjuures tundub kohati ridade vahelt saksapärane orientatsioon, kuigi väga tagasihoidlik ja selline, millega võib leppida — heal tahtel. Vististi annab selle orientatsiooni võtme meile Tallinna linnaarhivaari O. Greiffenhagen'i nime mainimine eessõnas. Siis leiame sellest raamatust lühikese sisepilgu meie parteide ja ajakirjanduse ellu, ringkäigu Toompeal ja kõigi saksapärasuste mainimise kuni — Klaus Scheel'ini incl.

Järgmine peatükk „Edela-Eesti“ on pühendatud peamiselt Pärnule, kus on autori teejuhtideks konsul Rambach ja gümnaasiumõpetaja Laakmann, mõlemad muidugi sakslased. Kuulub juba nagu autori vestluseladisse, et ta paiskab paljugi segi, jutustades läbisegi agraarreformist 1919. a. ja „hea Rootsi ajast“, millega on pea kogu raamat tihedalt läbi põimitud. Pärnust viib teekond autori üle Rohuküla Kuresaarde, siis Viljandisse. Need kõik on nagu moment-ülesvõtted aeroplaanilt.

See on tõepoolest amüsanne jutustusviis, mis on arendatud äärmiste võimalusteni järgmises peatükis, kus on jutt Kreutzwald'ist ja Fählmann'ist, eesti ajalooist ja Petserist; sellele järgneb „Eesti õpetlikust linnast“ — Tartust, mille kuulsusest peavad kõnelema von Baer'i, E. von Bergmann'i, G. F. von Bunge ja W. Ostwald'i nimed; sellele järgneb Tartu ajalooliste sündmuste lühike loend, läbilõik ülikooli tööst ja ühel leheküljel eesti kirjanduse ajalugu alates Heinrich Stahl'ist kuni Aug. Jakobson'i „Vaeste-Patuste alevini“, jälle ajaloolisi fakte, ülekaalus rootsiagseid, Tartu linna kirjeldusi — ja peatükk lõpeb väikese väljasõiduga Tartust Peipsile.

Pea igale haritud rootslasele on ja jääb meie maa Rootsi maailma-riikliku mineviku romantika hellitamise paigaks ja seepärast ei pääse ka Sven Wikberg mööda sellest ning pealkirjastab oma raamatu eelviimase

peatüki „Den svenska ärans fält“; kuigi kogu raamat on tihedaimalt läbi põimitud minevikumälestustega, aga rootsi lahinguväljad Narva all, kus Rootsi kaotas Eestimaa Vene tsaarile Põhjasõjas, ja samad lahinguväljad üle kaheksa aasta hiljemini, kui Rootsi aitas oma abivägedega Eestile venelastelt iseseisvust tagasi võita, — need on selle peatüki meeleolulisteks aineteks, nagu on raamatu viimanegi peatükk meeleoluline, käsitelles meie kodumaa rootslaste elu-olu.

Eestit käsitlevate saksakeelsete raamatute arv näitas järsku tõusu Saksa okupatsiooni aja eel ja selle kestes, langes aga märgatavalt, kui haitusid sakslaste lootused liita Eestit Saksa riigi külge. Iseseisva Eesti vastu on avaldanud huvi vaid siit pärit olevad sakslased ja neistki rõhuva enamiku huvi on negatiivset laadi, avaldades meie eitavate külgede esiletõomises, mis sünnib nagu kättemaksuks sellele maale ja rahvale, kes on loobunud oma sisemist elu jätmast võõraste korraldusse ja tahab olla ise pe-remeheks oma kodumaal.

R. Kaulitz-Niedeck'i teos „Hapsal. Ein nordisches *Al fresco*“, mis ilmunud Tallinnas F. Wassermann'i raamatukaupluse kirjastusel 1930. a., ei kuulu õnneks selliste kättemaksujanuliste raamatute hulka, ometi on meie seisukohalt selle väärtusi nõrgendamas liialt saksa väikekodanluse kammitsas siplev vaim, mis keerleb äärmiselt kitsas perekondlikus ja väikelinna isiklikkude tutvuste ringis, sentimentaaltsedes piasjades ja -nähtuste puurikeses. Jätaksime selle raamatu naisautori tema heldimustesse, mis teki- vad, kui ta avastab, et Haapsalu „Murenenud müürile on jätnud maha saksa sõdurid 1918. a. tervitavaid märkmeid“, oleksime jätnud tema oma „rõõmsalt helisevate vanade aegade“ juurde, kui selle raamatu viendas peatükis „Silmapaistvad ja kuulsad mehed Haapsalus“ ei leiduks mälestusi ka akadeemik Wiedemann'ist ja kui kuues peatükk „Haapsalu kunstnikud“ poleks tervelt pühendatud meie suurimale heliloojale Rudolf Tobias'ele ja sama peatüki lõppleheküljed Cyrillus Kreegile. Vahest leidub neis peatükis mõni täiendav rida Wiedemanni ja Tobiasi eluloo kirjutajaile. See olekski kõik, mis leidub meie seisukohalt selles raamatus huviväärivat ja mis sun- nib seda poolsisemaist teost mainima käesoleva kirjutise raamistikus. On iseloomulik seegi, et oli nähtavasti vajaduslik Haapsalu taolise väikelinna külgkülje-äärset elu, et meie kodumaa sakslastele silma hakkasid ka inimesed, kelle elutööks on olnud looming eesti vaimse kultuuri alal, nagu on seda kolme ülalnimetatut oma. Või on siin peamiseks põhjustajaks see asjaolu, et akadeemik Wiedemann oli sünnipärane sakslane ja et Rudolf Tobias on võrsunud saksikust perekonnast?

Kuivõrt teineteist riivamata ja tähelepanu teineteisele kinkimata võime või õigemini võisime minevikus elada sakslaste külge külje kõrval, selle selgemaks kinnituseks on Tallinnas 1927. a. F. Wassermann'i kirjastusel ilmunud 120-leheküljeline raamat: „Otto von Grünwald, Erinnerung. Studentenzeit“. Autor oli võrdlemisi tuntud balti-saksa luuletaja, kes on jätnud maha oma päeviku, ja selle esimese osa moodustabki kõnealune raamatuke. Loomulik oli loota noore luuletaja päevikust leida tema Tartus veedetud üliõpilaspäevilt ka mõnesuguseid kokku- puuteid maa pärisrahvaga või pilguheitel selle ellu, kuid need piirduvad vaid kogu raamatu kestes paaril korral eestlase-voorimehe mainimisega, ja kui puuduksidki ka need, võiks mõõdunud sajandi viimase paarikümne aasta Tartu asuda ka kuskil Kesk-Aafrikas, kui seal aga leiduks kõigi saksa buršikommetega ülikool. Saksa üliõpilaskonnagi elu kirjeldamisel liigub autor liiga kitsal isiklikul pinnal ja kogu raamat võiks ligemalt huvitada vaid selle balti-saksa luuletaja-tõlkija eluloo uurijat.

Kui minevikus oli loomulik oodata sakslastelt kirjeldisi ja kujutisi eestlastest kui rahvast, kellega nad elasid ühisel maal, ja meie neis ootus- tes võrdlemisi petetult seisame ajaloolise tõsisaja ees: sakslaste kirjutatud raamatute vähesus, mille aineks oleksid eestlased, siis on muidugi selle õigemaks ning tõeoludele vastavamaks seletuseks, et balti sakslased meid

nii ligidalt nähes kas ei näinudki või jälle nägid koguni vales valguses. On ju vastuvaieldamatu tõsiasi, et meie seda, millele elus nii ligidalt seisame, sageli ei taipagi näha, et meie tihti sunnitud oleme elulähedasi nähtusi nägema alles kaugemate kaudu. Muidugi — sel heatahtlikul oletusel, et meie nägemist pole vääramas muud kõrvalised asjaolud, nagu kas või põlgusest ja vaenust tingitud alahindamine. Kui nüüd oletada, et meie kodumaa sakslastel ei olnud minevikus eestlaste vastu põlgust ega vaenu, vaid meie olime neile tõepoolest vaid „armsaks maarahvaks“, nagu on see kinnistatud nii mitmes kohas trükisõnana, siis jääb ikkagi vaid uskuda, et nad meid just liigse ligiduse tõttu ei näinud, sest tõeliselt on eestlased rahvana 19. sajandil avastanud alles inglanna, suhtudes meisse kui suures viletsuses elutsevasse ja sellest hoolimata paljugi väärtuslikku esitavasse rahvasse, keda lady Elizabeth Eastlake kirjeldas oma kahekõitelises matkakirjeldises „Letters from the shores of the Baltic“ ja novellikogus „Livonian tales“. Nimetatud autor ongi eestlased avastanud inglise lugejaskonnale, ja kui tänapäeval on just inglise keeles ilmunud, võrreldes teiste suurkeeltega ja muidugi ka kõigi väikerahvaste omaga, märksa rohkem eesti olusid käsitlevaid teoseid, siis on selles kahtlemata vägagi suured teened Elizabeth Eastlake'il, nagu täitsa tabavalt on seda märkinud „Beyond the Baltic“ autor oma Eestit kirjeldavas teoses ja nagu kinnitab seda ka dr. Peeter Speek ühes erakirjas nende ridade kirjutajale.

Viiks liiga pikale, kui hakkaksime loendama kõiki neid võrdlemisi arvukaid teoseid, mis Eesti üle on ilmunud meie iseseisvuse-aastategi kestes. Väärtuslikemana olgu neist nimetatud vaid Owen Rutter'i „The New Baltic States“ ja A. Macallum Scott'i „Beyond the Baltic“, mis on ilmunud juba mõni aasta tagasi. Nende puht-matkakirjelduslikele teoseile on tulnud tuntud lisa meie sõnalisest rahvakunstist kahes raamatus: F. J. Olcott'i „Wonder Tales from Baltic Wizards“ ja Eugenie Mutt'i „Fairy Tales from Baltic Shores“, kuid käesolevas kirjutises tahtsin peatuda vaid kahel raamatul: 1930. a. ilmunud E. W. Polson Newman'i „Britain and the Baltic“ ja 1931. a. ilmunud Hebe Spaul'i „The Baltic States Latvia, Lithuania and Estonia“.

Meie olusid valgustavate ingliskeelsete teoste suhtes on märgitav, et juba paljude raamatute eessõnas leiame andmeid, et teosed on tekkinud mingil meie Londoni saatkonna kaasabil, milline asjaolu ei ole aga kahjuks üldistatav meie teistele välismaistele esindustele, mispärast olgu tehtud teatav erand meie kodumaa propaganda töös Londoni Eesti Saatkonnale, kelle juhi dr. O. Kalda töö selles suunas on teeninud tõelise tunnustuse ja erineb nimetatud suhtes täiesti meie teiste saatkondade passiivsusest, mis käesoleva kirjutise sissejuhatavas osas on leidnud kaudset märkimist.

E. W. Polson Newman on elukutselt sõjaväelane ja erialalt mitme sõjanduspoliitilisi küsimusi käsitleva raamatu autor, kellelt on varemini ilmunud järgmised teosed: „Great Britain in Egypt“, „The Middle East“ ja „The Mediterranean and its Problems“, milles on Briti maailmariigi kasude seisukohalt vaadeldud Egiptuse, Balkani ja Vahemeremaade küsimusi. Samas suunas jätkab major Polson Newman Balti riikide vaatlusi seoses inglise politika probleemidega. Autor on kahel puhul külastanud Balti riike — millise nime all ta mõistab Soomet, Eestit, Lätit, Leedut ja Poolat — ja nimelt 1927. a. suvel Soomet, Eestit, Lätit ja Leedut ning 1928/1929. a. talvel Saksamaad, Poolat ja Danzigit.

Esimeses sissejuhatavas peatükis „Eilne ja tänane Balti“ — mõistes eelse all nende riikide iseseisvusest minevikku ja tänase all Balti riikide iseseisvuslikku olevikku — on huvitavad autori vaatlused, mis lähtuvad inglise huvide seisukohalt, kuid milles autor on ka küllalt tagasihoidlik oma järelduste tegemises. Järgnev 32-leheküljeline teine peatükk on pühendatud „Uuele Soomele“ ja kolmas „Eesti iseseisva riigina“ on mahtunud ära 18 leheküljele. Selles jutustab autor kokkuvõtlikult meie ajaloo, tõstes esile peamiselt sõjalised momendid ja alates oma vaatlusi meie kaugest mi-

neviku iseseisvusest eesti vanemate valitsuse all ning märkides ka eestlaste esirinnas-olekut noil ajal. Vastandina saksa ja rootsi autoritele toob inglase meie maakohtade nimed kõik eestikeelsel kujul, andes vaid rea-aluse märkusena endise saksapärase nimetuse. Eeskujulise täpsusega jutustab autor eestlaste omavalitsuse-püüetest juba maailmasõja lõppaastail, nende algatamisest Vene Duumas, Eesti Maapäeva ja iseseisvuse kuulutamist, meie vabadussõjast, peatub siis ulatuslikult meie maareformil ja balti parunite suhtumisel sellesse, meie eksportkaubanduse ümberorienteerumisel endisest Vene pealinnast tootjast väljavedajaks läänepoolseisse riikidesse; ja meie tööstusel, millelt autor siirdub Eesti rahandusele. Seepeale leiab märkimist meie veeteede vahenduslik osa Hansa aegadel ja eesti raudteede samad ülesanded olevikus, mille kõigea on tihedalt seotud põgus pilk Eesti pealinnale Tallinnale ning hariduslikule keskusele Tartule, ja järgnebki Eestit käsitleva peatüki lõppkokkuvõte, mis märgib heatahtlikult meie kui noore rahva optimismi.

Autor on jätnud sõjapolitiliste järelduste tegemise teose lõppu, peale kõiki ülalnimetatud riikidele üksikult pühendatud vaatlusi, millest kõige ulatuslikum kuulub arusaadavalt Poolale, kui kõige suuremale Balti riikidest.

See 275-leheküljeline teos pakub palju väärtuslikku ka neile, kelle huvides ei seisagi esikohal sisepoliitilised ja sõjapolitilised küsimused.

Täitsa tundmatu nimi pole Inglismaal ka Hebe Spaul, kellelt varemini on ilmunud raamat Rumeenia ja teine Rahvasteliidu kohta. Ent see autor asetab oma teoste rohkem noorsoo ja populaarteaduslikud ülesanded kui mingi üksiku probleemi lahenduse, nagu nägime seda eelmise kirjaniku juures. Hebe Spaul'i raamatu sissejuhatav peatükk kannab pealkirja „Külmunud mere kallastelt“, mispeale autor pühendab oma väikesekaustalise raamatu 20 lehekülge esmalt Lätile, siis 24 lehekülge Leedule ja lõpuks 17 lehekülge Eestile. Kõnealune raamat on varustatud hulga piltidega, millest üksikud on mitmevärvilised. Eesti osas leiame järgmised pildid: heinalised lõunatamas, vaade Tartu raekojale läbi Kivisilla kaare, värviline pilt Tallinna raekojast (arvatavasti kunstnik Jegorov'i mõne maali järgi) ja rahvusriietes rühm noormehi ja neuisid rahvatantsus.

Eestit käsitlev osa jaguneb nelja peatükki: „Eesti ja eestlased“, „Mõned eesti linnad“, „Eesti maaelu“ ja „Eesti lapsed“. Need leheküljed on kõik määratud vähenõudlikule noorsoole, pidades kinni neist ülesannetest ja sellest raamistikust, mis on asetatud „Rahvaste ja maade“ seeriale, milles on ilmunud kõnealune raamatuke. Teose lõppu on paigutatud veel igalt raamatust käsitletud rahvalt üks muinasjutt, eestlastelt „Linnutee neiu“ (?).

Aga prantsuskeelsed väljaanded Eesti kohta? kuulen asetavat enesele küsimust. See suurrahvas on avaldanud kahtlemata kõige vähem huvi meie maa ja rahva vastu. Võib olla, et meile selles suhtes paremisi kord toob Pan-Euroopa, mille huvid meie Pariisi saatkonnal näikse lähemal seisvat kui eesti omad. Olen leidnud vaid ühe lühikese matkakirjeldise Eesti ühelt prantsuse ajakirjanikult ühes vähema tähtsusega prantsuse ajakirjas, mille toon oli tõeliselt südamlilik. Parema tuleviku troostiks aga võtame teatavaks, et ühel belgia kirjastusel on kavatsus lähemal ajal välja anda prantsuse ja flaami keeles raamatut eesti maareformi üle, milles oleks toodud meie maareformi suur ja põhjalik erinevus Nõukogude-Venemaa võõrandamisest. Teose autoriks on keegi kauemat aega Eestis elanud prantslane-diplomaat.

Kui loed või sirvidki neid ja teisi Eestit väliskirjanduses käsitlevaid kirjutisi ja kõneled ka veel üksikute neid koostanud autoritega, siis alles taipad, milline vajadus on tõepoolest mingi keskkohta või ühe, äärmisel korral paari asjatundliku tööjõu järele, kes oleksid rakendatud meie kultuurilisele välispropagandale. Välisministeeriumi pressi-osakond ei suuda neid ülesandeid täita, sest seal näikse tugevas ülekaalus olevat puht-ajakirjanduslikud ja vahest ka majanduslikud küsimused, ja nii oleme sageli

võinud kuulda just humanitaarse kultuuri huvidega meie tulnud välismaalaste kurtmisi, et nad pole saanud neid huvitavate küsimuste alal ka kõige algelisemaidki näpunäiteid ega juhatusi, kuhu ja kelle poole pöörduda, kui küsimusse tulid meie vaimse kultuuri alad. Kuna iga teise riigi välisministeeriumi vastavates osakondades võib leida kas nimekaid kirjanikke, arvustajaid ja kultuuriküsimuste eriteadlasi, kellelt võib saada nende alade kõigis vajalistes küsimustes kõige üksikasjalikumad ning täielikumad informatsioonid, pole meil veel jõutud selliste asjatundjate töösse rakendamise vajaduse äratundmiseni. Sellise tööjõu vajadus on aga meie majandusliku kriisi aegadel vahest kõige teravamalt tunduv, sest kindlasti on arvultki ületav nende meid külastavate välismaalaste arv, kes tulevad siia tutvuma meie mittemajanduslike aladega: meie mineviku arhitektooniliste mälestistega ja meie vaimse kultuuri erialadega. Need asjaolud peaksid sundima kaalumisele võtma küsimuse, kas ei tuleks ka meil asutada või õigemini asendada mõne saatkonna mõni ametnik sellise isikuga, kes võiks ja suudaks täita neid ülesandeid, mis teised väikeriigid on teinud ülesandeks oma kultuur-atašeedele, ja kes võiks väga hästi võrdlemisi sageli vahetada oma asukohti, vahetades teatud aja järele oma tööpaika mõnes teises riigis teotseva meie saatkonna juurde. Muidugi ei kuulu käesoleva kirjutise piiridesse juurelda küsimuse üle, kustkaudu selline kultuurpropaganda töhususam oleks, kas kodumaalt või välismaal elades, kuid vajadus ise peaks olema päevselge kõigile, kes ei ole kas või salajaski otse vanulised kõigele sellele, mis on kuidagi seoses eesti kultuuriliste küsimustega.

Lõpuks tahaks veel tähelepanu juhtida välismaistele entsüklopeediaile. Oleks omast kohast huvitav, kui keegi võtaks vaevaks läbi töötada suuremategi rahvaste entsüklopeediad, märkides neist meie, eestlaste, kohta toodud väärandmed, nagu teevad seda kõik teised rahvad oma teaduslike ajakirjades. Toodud arvustuslikud märkmed võiksid hiljemini tulla kasutamisele kõnealuste entsüklopeediate toimetustes, kui need õiendavad ja parandavad märkused saata nende väljaannete toimetustele. Senini pole meie jälginudki, mida kirjutavad meist välismaised leksikonid; minu teada on üksnes meie Londoni saadik hoolitsenud selle eest, et Briti entsüklopeedia meie kohta toodud andmed oleksid õiged ja täpsad, kuna aga saksa ja prantsuse leksikonid on täiesti kahe silma vahele jäetud, kõnelemata teiste rahvaste omadest. Kui me võime loota, et soomlased ja lätlased oma leksikonides meie kohta enam-vähem õigeid andmeid toovad, siis ei julgeks teistele meie kaugematele naabritele enam neid lootusi panna, nagu seda ka selgelt tõendavad eespool toodud teatmed tšehhoslovakkia leksikonist. Küsimus ise aga on sedavõrt tähtis, et seegi külg meie välispropagandast tuleb mõnes asutises käsile võtta, kui me üldse oskame lugu pidada oma kultuurpropagandast.

650

Bernhard Linde.

Koidula elu Kroonlinnas a. 1882—1884.

Hoolimata Koidula kirjade avaldamisest, Aino Kalda mitmesugusele andmeile rajatud „Täheleannust“, prof. M. J. Eiseni kirjutisist, Eugen Jansseni teateist ja muust, kipub meie Emajõe ööbiku elu Kroonlinna-ajajärk ikka veel uppuma psühholoogiliste probleemide uttu.

Täit selgust me ses küsimuses igatahes ei saagi; on ju vist vähe lootusi materjalide lisandumiseks, sest mainitud ajajärgust on möödunud juba viis aastakümnet ja Koidula omaksed ja kaasaegsed on juba varisenud maamulda.

Seepärast võiksid pakkuda vahest teatud huvi mõned üksikud vähe uut ütlevadki teated inimeselt, kelle saatuseks on olnud veeta aastat pooleist Koidula abielupõlvses kodus.

Viibides eemal kodumaast ja omakseist, Kroonlinna kroonulikus õhkkonnas, armastas Koidula pidada eesti teenijaid.

Puretud edenevast salakavalast haigusest, millest oli kirjutanud omakseile juba a. 1881, ja vaevatud haigete laste põetamisest, kirjutab ta 15. aprillil 1882 oma õele pr. Eugenie Rosenthal'ile: „Meie kolime arvatavasti maikuu keskel Lebežjesse, kui ma sinnamaani teise tüdruku peaksin olema leidnud.“ Ja edasi: „Kui Sa midagi leiad, mis mulle hästi sobiks, siis tee kaup kindlaks. Kiiru sellega pole, sest nüüd on lapsed juba terved.“

Asja edaspidine käik kirjadest ei selgu, sest tekib pikem paus kirjavahetuses omastega. Järgmine kiri on kirjutatud ligi kaks aastat hiljemini — 8. jaan. 1884.

On saanud siiski teatavaks, et pool aastat peale tsiteeritud palve avaldamist on Koidula õde saatnud Kroonlinna poole teele soovitud bonni, muusik Friedrich Daniel Rall'i ja tolle aja Tallinna parima seltskonna õmblejana tuntud Minna Ralli kaheksateistkümnendaastase tütre Antonie, kes veedab nüüd, pärast rohkem kui kolmekümneaastast kasvatajategevust ühes Moskva perekonnas, oma puhkepäevi Tallinna saksa koguduste vanadekodus, Õuna t. 2, ja kellelt on saadudki alljärgnevad andmed.

Nii saabubki Antonie Rall novembris 1882 oma esimesele, kaheksarublalise kuupalgaga tasutavale teenistuskohale ja leiab haige majaproua ning rasked kohustused eest.

Pr. Ralli ülesandeks olnud hoolitseda Koidula kahe tütre Hedda ja Anna eest, õpetada neile saksa keelt ja olla abiks ning seltsiliseks ka nende haigele emale, kes pole kunagi tahtnud olla ükski. Öösi oli kasvataja koht Koidula kõrval — ta maganud majahärra voodis, et olla haigele alati käepärasel neil puhkudel, kui see vajanud abi. Dr. Michelson ise maganud kabinetis.

Et mitmekordne töökoorem mõjunud nooresse neiusse väga väsitavalt ja uni pärast päevast tööd olnud imemagus, pole suudetud oma ülesandeid alati sel määral täita, nagu Koidula seda oleks soovinud. Nii öelnud viimane ühel hommikul tusaselt: „Mul on nüüd kolm last!“ Selgunud, et Koidula oli vajanud öösi pr. Ralli abi, see polnud tema hүүdest aga ärganud.

Koidula ööd olnud sagedasti unetud, veedetud kirjutamise või lugemisega öölaual asuva rohelise abajuuriga lambi summutatud valgusel, väike puldike põlvedel. Pärast miisuguseid öid leitud öölaualt täiskirjutatud lehti, mis koristatud sealt dr. Michelsoni töötuppa kirjutuslauale. Nende pärastine saatus on jäänud käesolevate andmete andjale teadmatuks.

Voodi juures asuval laual olnud alati mõned numbrid „Eesti Postimeest“. Need olnud ainukesiks tunnistajaiks majaproua rahvuslikest harrastusist. Peakeeleks olnud Kroonlinna arsti majas vene keel; kõneldud ka saksa keelt. Eesti keelt ei mäleta pr. Rall seal iialgi kuulnud olevat.

Koidula kirjanduslikust tegevusest pole olnud perekonnas juttu, kuid ta luuletegevus ja varjunimi olnud kõigile — ka teenijaile — teada.

Kui Koidula sattunud kord pr. Ralliga rääkima oma harrastusist kirjanduse alal, küsinud ta, kas viimane teadvat ka, mis tähendab „Koidula“, ja andnud siis sellele ise järgmise seletuse: „Ich bin die aufgehende Morgenröthe meiner Nation!“, milline iseteadev väljendis sõõbinud sügavasti neiu mällu.

Samal — või mingil teisel — puhul öelnud ta ka, et armastavat tõlkida saksa keelest, sest saksa kirjanduse rikkastest salvedest olevat võimalik nii palju õppida.

Pr. Ralli mälus püsib Koidula ainult voodislamaajana, raskeid piinu kannatavana, sagedasti nutvana, isegi pahurana ja tigidana, mõnikord

meeltheitvana — igasugust enesevalitsust kaotanuna. Olnud haarav näha seda vaimselt nii värsket ja võimsat naist võitlemas oma nõrgeneva keha valudega. Ainult kevadel ja suvel, kui haige saanud istuda oma korv-tooliga palkonil, olnud meeolelu parem.

Prl. Ralli sõnade järgi olnud Koidula teine rind ära opereeritud ja pahem käsi tarvitamiseks kõlbmatuna sidemes. Rind ja pahema käealune moodustanud pideva valu- ja haigusepesa.

Koidula ja ta abikaasa vahekord olnud kõigiti hea. Dr. Michelson avaldanud sagedasti murelikke mõtteid oma naise saatusest ja teinud kõik, et parandada ta meeolelu, ohverdades selleks kõik oma kasinad puhketunnid. Sellepärast oodanud Koidula teda alati igatsusega; mehelähdalolu mõjunud „kui palsam ta haavadele“. Tundide kaupa istunud dr. Michelson oma naise voodi juures. Lapsed saatnud ta neiks puhkudeks tavaliselt kasvatajaga liuväljale, või kondiitri juurde, et neil oleks olnud ka oma meelelahutus.

Kui juhtunud kokkupõrkeid koduses elus, olnud dr. Michelson see, kes püüdnud lepitada, rahu jalule seada, seletades naise ägedust kurvana haigusega, mis nõudvat arvessevõtmist.

Lapsed armastanud väga oma „papotškat“, kes olnud alati rahulik ning heatujuline ja veetnud meeleldi nendega aega. Mis siis ime, et talle pole antud isegi siis rahu, kui ta veetnud oma lühikest lõunapuhkust kabineti väikesel kušetil, jalad ripnemas üle jalutsiääre.

Emal olnud lastele oma haiguse tõttu võõram, teda pole nii armastatud ega respekteeritudki.

1884. a. alul muutunud Koidula tervis veel viletsamaks ja meeolelu närvilisemaks. Prl. Rallile öeldud koht üles, ta otsustatud saata Tallinna ja kutsuda Kroonlinna pr. E. Rosenthal. Selle sammu põhjuseks nimetanud dr. Michelson uue raske operatsiooni tarvilikkust¹⁾.

Kevadel enne jää lagunemist teostunud neiu hädaohtlik sõit mööda Jagunevat jääd Oranienbaumi.

M. Veiderman.

Kirjanduslik ülevaade.

Aino Kallas: **Maroko võlus.** Väikesed kirjad Marokost. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1932. 142 lk. Hind 1 kroon 75 senti.

Kui enne meie riiklikku iseseisvust oli vaid paar raamatut, mis võisid kunstiväärtusliku reisikirjandusena arvesse tulla, kuigi ka selle kirjandusharu tekkimine kuulub meie ärkamisaega, siis on see ometi meie kirjanduseliikidest ainus, mis on Eesti riikliku iseseisvuse kestes iseseisva kirjandusharuna arvesse tulevana oma väärtuselt jõuliselt kasvanud ja suureks paisunud. Kuigi eesti reisikirjanduse rajajaks ja algatajaks oli merimees oma matkakujutustega, pole see esimene reisikirjanik leidnud jätkajaid oma otsema kutseala ametivendade hulgast, olgugi et eesti merimeeste arv on möödunud aastail kasvanud mitmekordseks ja just nemad on ligi pääsenud pea kõigile rannamaile. Ei ole reisikirjanduse soetamisel olnud erilisel silmapaistvaid teeneid ka väljarändajail, kuigi võime leida eestlasi pea kõigilt mailt. Tänapäeval on reisikirjanduse-toodangu jätkamine läinud täiesti üle eesti kirjanikele, kuigi

¹⁾ Aino Kalda teadete järgi sünnitanud Koidula a. 1884 eluvõimetu lapse. Võimalik, et selle sündmuse ootel saadetigi majast noor neiu operatsiooni ettekäändel. Sellega oleks seletatav ka Koidula äärmiselt närviline meeolelu.

viimaste liikuvus on olnud meie väikerahva enam kui kitsaste olude sunnil rohkem kui piiratud. Reisikirjanduses kirjanikkude kätte ülekaalu minemisel on nii oma väärtuslikud kui ka eitavad küljed. Kui kirjanikelt võib õigusega loota oma muljete kunstipärasemat ning oskuslikumat edasiandmist, nagu võimegi seda konstateerida pea kõigi meie kirjanduslike inimeste reisiteoseis, siis tähendavad aga alati ja kõigjal ühte kutsesse kuuluvailt inimesilt tulevad teosed teataval määral vaatlusalade kitsamakstõmbumist ja sageli ka kordamist. Seda võime märgata isegi juba meie vaevalt paarikümne-aastasest reisikirjanduses. Kirjanikkude reisikirjandusliku toodangu teise eitava küljena oleks märgitav asjaolu, et kirjanikud-autorid läbivad kirjeldatud maad enamasti kiirmarsil, mis ei võimalda vajaliselt tungida kujutatud maade ja nende elanikkude elunähiste sisendatumale vaatlusele, sundides tahtes-tahtmata kergelt üle libisema võõraste maade ja rahvaste elu olulistest ja ebaolulistest külgedest ühevõrdselt ning andes selle tõttu kõigest nähtust tööoludele ebavastava pildi. Iseasi, kui mõnel kirjanduslikul inimesel avaneb võimalus pikemalt peatuda kujutusalusel maal või kui selle maa iseärasused ja omapärasused on autorile tuntud tema huvialade varasemalt kokkupuutumisel. Muidugi võib kirjaniku omapärasem nägemisoskus ja isikupärasem suhtumine oma ainesse rikkalikult kinni katta kõik need eelnimetatud eitavad küljed, suuremalt jaolt ongi see nii, ja selle tõttu ületavadki kirjanikkude reisikirjeldised enamasti ikka juhuliste reisikirjeldajate matkakujutisi.

Isikupärase suhtumine kujutatavasse ainesse olgugi selleks peanõudeks, mis me peame asetama igale reisikirjanikule.

Reisikirjandus on arenenud imokiiirel sammul mitte üksi meil, vaid selle kirjanduseliigi hoogus tõus on tänapäeval eriti märgatav pea kõigi kultuurrahvaste juures. Osaliselt on selle põhjuseks ühelt poolt kindlasti matkamist tunduvalt pidurdav möödunud sõdade ja revolutsioonide mõju ja teiselt poolt jälle asjaolu, et sõjad viisid omakorda väga paljusid inimesi, kes muidu oleksid oma kodukoha kurus paigal püsinud, võõrastele maadele ja võõraste rahvaste hulka. Nüüd jälle oma kodunurga kitsastes piiridesse tagasi jõutud, tuntakse vähemalt suuremat huvi kaugema välismaailma vastu ja kustutatakse seda huvi reisikirjeldiste lugemisega, kui puudub enesel võimalus matkates seda rahuldada. Viimastest ongi tingitud see suurem huvi, mis peale maailmasõda on reisikirjandusele osaks saanud, nagu on sõdade matkamistaktistava mõju lakkamisega ühtlasi inimestes ärganud suurem rändamiskirg.

Nii näeme, et paljude rahvaste mitmed kirjanikud on muutnud reisikirjanduse nagu oma erialaks, sest sellised autorid asuvad kohe peale ühe matka sooritamist ja selle tulemuste avaldamist mõnes matkakujutises — uuele rännakule. Seejuures veetlevad ühte need suured erinevused, mida me leiame erirahvaste elust, kuna teised jälle jälgivad ning märgivad üles neid üllatavaid sarnasusi, mis seovad ka kõige kaugemaid rahvaid üksteisega ühiseks inimkonnaks, tahtes nagu unifitseerida kogu maailma. Kolmandad jälle tahavad vaadelda koguni teislaadset miljööd, milles on asetatud teatud rahvas, koondades oma huvi peamiselt looduslike iseärasustele, kuna neljandate huvi peatub peamiselt usulistel, etnograafilistel, majanduslikel ja mine tea milliseil võimalikel küsimusil. Reisikirjandus võimaldab äsja avastatud allikana nii ütle mata palju ja kannab uudismana lopsakat vilja, mis üllatab meid juba välise uudisusega ja kisub kaasa.

Aino Kallas ei ole sõna otsesemas mõttes erialaline reisikirjanik, vaid esineb sel alal esmakordselt oma käesoleva raamatuga, kuid ta toob kaasa oma suure puhtkirjandusliku kogemuse, milles ta on oma senise loomingu kestes teritanud oma vaatluseoskust kõrge erineva ja

lahkumineva nägemises ja selle kunstipärase ja maitsekas fikseerimises: tuli ju soometar Aino Kallas oma kirjandusliku loomingu algaastail temale alles vähetuttava rahva, eestlaste, juurde, kus ta küündis nägema alul selle rahva oleviku paljusidki erinevusi, ja siirdus siis sama rahva mineviku erakorraliste üksikmomentide valgustamisele.

„Maroko võlus“ tekkimist on soodustanud paljudki asjaolud, mis puuduvad tavalisel matkajal neil mail, mille keeli ei tunta ja mis oma põhiolemuselt on täitsa võõrad ning erinevad autorile tuntud maist: diplomaadi abikaasana oli tal kasutada paljude koha peal asuvate diplomaatide sissejuhatav soodustus ja soovitus, aga nähtavasti vahest veelgi suuremaks teetasandajaks on autorile olnud kohapealsed eestlased — Marokos asuv eesti arst ja tema abikaasa, kes viisid kirjaniku oma pärismaalastest sõprade juurde; vähemalt leiame meie väga palju ühiseid tegelasi kõnealuses raamatus ja pr. Peets'i kirjutatud novellikatses, mis ilmub ühes Tallinna päevalehes. Kui hädavajalikud on sellised teejuhid idamaises olukorras, seda mõistavad hinnata vaid need, kes ise on matkanud idamaail. Need soodustused on viinud autori vahenditusse kokkupuutesse Maroko elanikega, mis muidu vahest oleks täitsa võimatuks osutunud, sest et peale keelaliste raskuste on eurooplasi veelgi ületamatu idamaalastest eraldamas muhamedi usk.

Neil erakorraliste soodustustel ongi õnnestunud Aino Kaldal tungida Maroko võludesse nii ligidale, kui see üldse vahest on võimalik eurooplasel, kes külastab neid maid turistina ega pole seal elanud ning kodunenud selliselt, nagu kõneleb kirjanik oma esimese kodumaa kaasmaalasest — soome rootslasest professor Edward Westermarck'ist, kes Maroko võlutuna on olnud vist ka üheks juhiks, aidates autoril avastada ja kätte näidates selle maa võluseid.

Aino Kallas piirub oma raamatus täiesti sellega, millega ta on võinud astuda vahenditusse kokkupuutesse või mis üksiku isiku eluloona on sobiv kujutuste suuna illustreerimiseks, nagu näiteks peatükk „Wazani šeriffa“, milles kuuleme inglannast, kes abielludes satub sellele maale ja võlutuna muutub idamaal täiesti koduseks, leides peale oma mehe surma tema alamategi poolt jumaldavat austamist. Sellega piirubki puhtkirjanduslik, raamatuline element kõnealuses teoses. Kõik muu on ammutatud isiklikult nähtust, ja see on niivõrt küllane, et me loeme kõnealust raamatut nagu kõige põnevamat romaani, sest Aino Kallas oskab esile tõsta ja kujutada küllalt kõitvalt kõike erakorralist, milleks tal on eriti peenetundelist meelt.

Naisena ongi autoril olnud idamaal märksa laiem vaatlusala, sest muhameedlikel mail pääseb naine kõikjale, mis muidu jääb mehele täiesti suletuks. Mees peab neil mail leppima paremal korral eemaltvaatlusega või teistelt saadud vestlustega idamaiseist naisest; naisena aga oli kõnealuse raamatu autoril võimalus külastada haaremi naisi, võtta osa nende omavahelistest pidustustest, heita pilku kõigele sellele, mis just kõige võõramana ning salapärasemana jääb meile ikkagi väga paljus arusaamatuks, võludes meid oma mõistatuslikkusega. Kuigi idamaine naine oma allaheitlikkuses ja piiratuses on kogu oma olemuses kängunud otse käabuslikuks olendiks ja siis, kui mõistaksime tema keelt, kui ta saaks end täiesti avada meie vaatlusele kestvamal koosviibimisel, ei huvitaski ta meid vahest oma igakülgse kiduruses, olles meile liiga vähepakkuv ja ühekülgsest naiselik.

Naised moodustavadki Aino Kalda raamatu vaatluste peaeseme, kuna omapärane ümbrus annab vaid vajaliku raamkonna, milles idamaine naine omandab lisaks oma salapärasusele vajaliku välise dekoratiivsuse. Kuna eurooplanna vaatlustes ja suhtumistes idamaisesse naisesse kaob täiesti isikliku kõrvutamise, enesega võrdluse, ürginstinktiline rivaalsusetunne, mis sageli on segamas eurooplanna vaatlusi, kui küsimusse tulevad temale kultuuriliselt ligidased kaasmannerlased, siis

omandavad kõigi läänlannade kujutised, mis käsitlevad idamaist muhameedlikku naist, alati erilise ekspressiivsuse ja haarava südamlikkuse oma kaugete kaasõdede elu-olu kirjeldistes. Need kaunid omadused on kõrgemal määral omased ka Aino Kalda kõnealusele teosele: kahtlemata on see autori intiimsemalt ning tundeküllasemalt koostatud raamatuid ja autori esteetiliselt arenenud meel ning kõrge eneskriitika pole lasknud neid omadusi ülevoolava liigküllusega segama.

Kõnealuse raamatu väärtusliku omadusena tahaksin veel märkida selle kujutiste surutud vormi; autor pole oma huvitava materjali tihedust mitte laiali paisanud teose lehekülgede arvu tõstmiseks, nagu see hädaoht ähvardab kõiki reisikirjanikke ega ole täitsa tundmatu meiegi väikeses matkakirjanduses.

„Maroko völu“ ei anna küll nii kõike haarata püüvat üldvaadet sellest maast, nagu on selle enesele eesmärgiks seadnud Fr. Tuglas'e „Teekond Põhja-Afrika“ kolm raamatut, kuid Kalda teos on juba selle tõttu, olgugi põgusa pilguheitena, märksa intiimsem ja tundeliselt haaravam raamat, et selles on literaarne, raamatuline element koguni tagapõhjale surutud ja seal valdavad puht-isikulised muljed ja vaatlused, mis mõjuvad vahenditult ka siis, kui neis on pakutud olgugi koguni kitsas ja piiratud vaatlusala.

Paljud pildid aitavad seda huvitavat raamatut veelgi täiendada ja tõsta teose kujutiste ekspressiivsust.

Bernhard Linde.

Alfred Teppan: Elu teeb uperpalle. Naljamäng kolmes vaatuses. Noor-Eesti kirjastus Tartus (1932). 80 lk. Hind 2 kr.

Tonditosina aastate järele on Palamusel tuntud ja lugupeetud seltskonnategelane Alfred Teppan jälle sulle pihku võtnud, et aidata täita maa piduõhtute programmi. 1918. ja 1919. aastal, kui oli O. Lutsu ühevaatuseliste ajajärk, avaldas ta paar ühevaatuselist ja nüüd, kus meie kuulsamad vanemad kirjanikud katsuvad laeval loorbereid lõigata kolme- ja enamvaatuselistega, sünnitades kirjanduses näitemängu-ajajärku, näitab A. Teppan, et ka tema võib pea sama hästi näitemängu kirjutada kui kirjanduslikud suurusedki. Kaua-aegse seltskonnategelase ja näitejuhina tunneb ta hästi maanäitelava vajadusi ja võimalusi, tunneb mängijate võimeid ja publiku maitset. Need ei vaja probleemse ega ideid, vaid tahavad lõbusat õhtut vahelduseks igapäevasele raskele füüsilisele tööle, kus niuringi vaataja saaks südamest naerda. Selle poolest on A. Teppan õnnelikumas seisukorras kui kirjanduslikud suurmeistrid, kes siplevad ideede kammitsas ja püüavad oma mannetust varjata pikantsusega ning mõjuda mitte publiku naerunärvidele, vaid seksuaaltunnetele. Veel teises punktis on A. Teppan õnnelikumas seisukorras: talle ei esita keegi selliseid kirjanduslikke nõudeid kui elukutselistele sulameestele. A. Teppan pakub maapublikule lõbusa õhtu ja sellega ollakse rahul, kuid elukutseliselt kirjanikult nõutakse ja peabki nõudma rohkem. Kui aga siiski rohkem ei suudeta anda, siis on publik pettunud ja autor vihane, miks talle arvustuses kiitust ei laulda.

Pole põhjust käesoleva näidendi tegelasi üksikult vaadelda ega psühholoogiliselt analüüsida. Need on kõik sellised kujud, kuidas neid maategelased mängivad, mitte nii, kuis nad elus võiksid olla ja kirjanduslikus teoses elavate kujudena peaksid olema. Kui Veskimäe suur-taluperemees Madis Mägar kogu teose ulatuses igasuguste äparduste ja viperuste pärast, mida autor talle othralt jagab, alati on vihane, oma tüdart kuidagi härrasasunik Ants Vasaralle ei taha anda ja viimasel leheküljel järsku siiski oma meelt muudab ning noorpaarile oma isaliku õnnistuse annab, siis on kõigil hea meel, et tükk hästi lõppes. Kas Madise kärkimised, paukumised ja järsk sulamine ka psühholoogiliselt õige ja põhjendatud on, seda ei tule kellelgi meelde küsida, ei

küsi ka keegi, kas vekslitega ja vekslivõltsimisega keegi nii kergekäeliselt talitaks, kui teevad seda noortaluperemees Frants Kurg, apteeker Maksimilian Himmelhoeh ja Madis Mägar. Kõik on siin vaataja seisukohast seni korras, kui aga nalja saab. Maarahva naljasoonele oskab aga autor sageli vajutada.

Näitemängu tehnilise ülesehituse oskusest ületab autor pea kõik meie suunkirjanikud, kes on ajavaimu mõjustusel siirdunud teatrit tege- ma. Ta on virgem ja parem Hugo Raudsepa õpilane kui Metsanurk, Visnapuu j. t. Moodne oleks ju ka käesoleva näidendi puhul rääkida „Mükumärdi“ mõjust, kas või iga tüübi, nende nimede ja lavaliste võtete puhul, kuid see ei annaks palju ega ütleks midagi. Autor näit- tas juba „Karjauurimisel“ ja „Koduhanes“, et ta tunneb lavalisi võt- teid, oskab ei millestki midagi teha, asjad väga sassi ajada, segadusi sünnitada ja need siis lavaliselt ametlikult lahendada. Ja kui elu teeb uperpalle, las ta siis teeb neid rahva lõbuks! Naer on terviseks, ja selle võimaldamine kahtlemata kasulikum kui pikantsuse pakkumine ning apellatsioon seksuaaltunnetele. Sellest seisukohast võib A. Teppani uudisnäidendit „Elu teeb uperpalle“ heal meelel ja rahuliku südamega soovitada kõigile maanäitelavadele. See on jõukohane mängijatele ja mängu vaatajatele.

P. Hamburg.

Eesti raamatute üldnimestik 1924—1928. Eesti Kirjanduse Seltsi kir- jastus Tartus. 80. 554 lk. Hind 8 kr.

R. Antik: Eesti raamatute üldnimestik 1918—1923. Catalogue gé- néral des livres estoniens 1918—1923. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1931. 80. 406 lk. Hind 10 kr.

Varsti pühitseb meie raamat oma 400-aastast juubelit, kuid peame ikka veel lausuma ühes K. Busch'iga, kes 1890. a. kirjutas: „Mõeldagu, nii vana kui Eesti kirjandus on, pole veel ühte ainust täielist raama- tute nimekirja trükkis ilmunud.“ See on kurb tõde. Ja vaevalt on loota, et täielik eesti rahvuslik bibliograafia ilmub nii pea. Raske on uskuda, et selle, meie kultuuri mõistmiseks nii tähtsa ürituse teostamist oleks viivitanud vaid rahapuudus, sest on teada, et ajalehtede artiklite ja muukeelse baltica't käsitleva kirjanduse bibliografeerimiseks on ikka lei- dunud summasid. Neid on leidunud ka jooksva bibliograafia avalda- miseks. Pigemini võib arvata — ja see on eriti maksev eesti vanema kirjanduse kohta —, et selle ilmumist on viivitanud ülesande teostamise tegelikud raskused, sest täieliku bibliograafia koostamiseks — väärtus on vaid säärasel — vajatakse peale muude eelduste veel täielikku kogu trükitooteid, et neid kirjeldada välimuse järgi, kuna kirjalikke andmeid võib kasutada ainult erandlikel juhtudel, nimelt kui üks või teine trüki- toode osutub bibliografeerijale kättesaamatuks. Säärased kogud on soetanud Eesti iseseisvuse-aastate jooksul Eesti Rahva Muuseumi ja Tartu Ülikooli raamatukogu. Ja selle tõttu on need asutised saanud ka eesti bibliograafiliste tööde keskuseks. Kui jooksva kirjanduse biblio- grafeerimine, millega tehti algust 1924. a., koondati ülikooli raamatu- kokku, jäi enne 1924. a. ilmunud raamatute nimestikkude koostamine Eesti Rahva Muuseumi arhiivraamatukogu ülesandeks. Seni on Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastusel ilmunud 2 üldnimestikku: 1) „Eesti raama- tute üldnimestik 1924—1928“ — koostanud ülikooli raamatukogu, ja 2) „Eesti raamatute üldnimestik 1918—1923“ — koostanud R. Antik. Seega on trükkis avaldatud kogu eesti raamatutoodang alates a. 1918.

„Eesti raamatute üldnimestik 1924—1928“ on ülikooli raamatukogu koostatud, ja peamiselt sundeksemplaride põhjal, mis saa- buvad raamatukokku trükkiseaduse alusel. Väljaspool Eesti Vabariiki ilmunud trükitoodetest bibliografeeritakse vaid need, mida on saadud

hankida kas ülikooli või Eesti Rahva Muuseumi raamatukokku. Nii et nimestiku koostamisel on kõrvalekaldumatult kinni peetud põhimõttest, kirjeldada trükitooteid tiitli järgi — de visu. Nimestikku on võetud autorite alfabeetilises järjekorras kõik trükitooted, mille suurus ületab ½ trükipoognat, noodid ja kaardid.

Nende ridade kirjutaja pole suutnud avastada lünki nimestiku raamatute ainetes. Anonüümteostes, kus vähegi võimalik, on avastatud autor.

Nimestiku kohta peab üldse mainima, et ta rahuldab kõiki bibliograafianõudeid. Raamatute kirjeldus on täielik ning täppis ja iga üksik kirjelduse-element on oma kindlaksmääratud kohal. Tas pole midagi üleliigset, on aga antud kõik andmed, mis iseloomustavad raamatu väliseid iseärasusi. Ainet käsitletakse täieliku objektiivsusega; nii ei tee koostaja kuskil vahet tähtsa ja tähtsusetu teose vahel. Talle on iga kirjatoode omapärane, ei iialgi enam korduv konkreetne nähis.

Mis puutub järjestussõna valikusse, siis võib siin üksikjuhtudel asuda koostaja omast erinevale seisukohale. Nii on „Jaan Jaago mälestused“ bibliografeeritud anonüümteosena, ehkki pole mingit põhjust oletuseks, nagu poleks autoriiks Jaago ise. Siin küll oleks tulnud järjestussõnaks võtta „Jaani“ asemel „Jaago“. Vähemalt poleks tohtinud Jaago nimi puududa autorite nimestikus. Otstarbekohasemalt on toimitud juba teisel juhtumil; nimelt on teoses „Kolportööride käsiraamat...“ väljavõte Ellen G. White kirjadest“, mis samuti loostatud anonüümteosena, White'i nimi võetud autorite nimestikku. Muide tuleb nimestikule vaid kasuks niisuguste peenuste erilus kui teose „Isa lubas. A. L'Arronge järele E. Lamson“ L'Arronge'i nime valik järjestussõnaks, kuna samal ajal teoses „Õige tee on ikka kõige parem tee!... Kotzebue järele õige vabalt Kivilombi Ints“ on arvatud autoriiks Kivilombi Ints — mitte Kotzebue. Põhjus: Kivilombi Ints ei esine siin niivõrt tõlki-jana kui teose ümbertõotajana.

Kuna üldnimestikus on ajakirjad ja ajalehed koondatud erinimestikku, oleks meelsati tahtnud näha samas nimestikus vähemalt teaduslike ja ametlike asutiste järkaegseid avaldise, nagu näiteks „Eesti Vabariigi Tartu ülikooli toimetused“, „Tartu ülikooli juures oleva Loodusuurijate Seltsi aruanded“, „Tartu Ülikooli Tähetorni Kalendar“, „Meteoroloogia Aastaraamat Eesti Vabariigi kohta“, „Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat“, „Sookultuur (Eesti Sooparanduse Seltsi toimetused)“ jne. Olgugi et ajakirja mõiste piirid on üldse ebamäärased, tunnustab enamik uusaja bibliograafiaid ametlike ja teaduslike asutiste järkaegseid avaldise siiski ajakirja mõiste alla kuuluvaks.

Näib, et teoseie oleks tulnud kasuks ka sarjade loostamine, kusjuures oleks antud sisukord, kuna autoreilt omakord oleks viidatud sarjadele.

Eriti tuleb kahjatseda aga seda, et koostaja pole täitnud eesõnas antud lubadust — anda register, „kus teosed sisupäraselt, süstemaatiliselt liigitatud“. Kui ühel või teisel põhjusel osutus registri koostamine võimatuks, oleks tulnud vastavalt muuta eessõna tekst. Asjata otsib nüüd nimestiku kasustaja lubatud sisuregistrit.

Segavalt mõjuvad veel autorite nimestikkude rohkus — neid on 6 — ja teoste loostamine kuudekaupa. Need on aga pahed, mida oli vist raske vältida puht-tehnilistel põhjustel.

R. Antik'u „Eesti raamatute üldnimestik 1918 — 1923“ erineb eelmisest mõneski üksikasjas. Kõige pealt on temast välja jäetud järkaegsed avaldised, sest nimestiku koostajal oli valmimas ka ajakirjade ja ajalehtede bibliograafia. Ja kui 1924.—1928. a. nimestikku on võetud trükitooted ½ trükipoognast alates, on selles loostatud juba neljaleheküljelised. Olulisi lahkuminekuuid tuleb ette ka tiitlikirje juu-

res, ehkki koostaja eessõnas tõendab, et nimestiku koostamisel on „üldiselt püütud jälgendada tiitlikirje juures sama süsteemi, mis läbi viidud 1924.—1928. a. nimestikus“. Nii on ära jäetud raamatute hind, mis koostaja ütluse järgi oli tol ajal väga muutlik ja „ikkagi ei oleks andnud õiget pilti“. Tõeliselt aga võimaldab raamatute hind iseloomustada üsna täpsalt oma aja raamatuturu seisukorda. Ka ei vasta kirjeldatavate teoste ilmunismärkused tiitli andmetele, nad on igal juhul toodud nominatiivis ja koostaja poolt kindlaksmääratud järjekorras, mis erineb 1924.—1928. a. nimestiku omast. Säärane tiitliandmete kohtlemisviis riivab tunduvalt bibliograafia põhinouet: mitte midagi tiitlis muuta! Mis on kohane ehk kataloogile, ei kõlba bibliograafiale. (See on maksev ka eelmise nimestiku kohta.)

Samuti leiame lahkuminekuid järjestussõna valikul. Kui 1924.—1928. a. nimestikus on „Karl Abeli riide ja valmisriiete kaupluse kalendri“ järjestussõnaks „Karl“, on see R. Antiku omas „Abel“. Esiimesel juhul on kalendrit kirjeldatud anonüümteosena, kuna teisel juhul on Abel loetud kalendri koostajaks (autoriks). Sellel (ja teistel analoogilistel juhtudel) tuleb kindlasti eelistada 1924.—1928. a. nimestiku järjestussõna valikut, meeles pidades, et üks bibliograafia põhimõtteid on: kahtluse puhul kirjeldatakse raamatut anonüümteosena. Koostaja pole ka alati järjekindel. Nii näit. leiame, et „Noore Tõnissoni täht-raamatu“ järjestussõnaks on „Noore“ ja mitte „Tõnisson“. Eelmainitud vääratused on siiski niivõrt tähtsusetud, et nad töö väärtust üldiselt ei mõjosta.

Tõsiselt tuleb aga kahetseda, et töös puuduvad mõned isegi väga tuntud teosed. Võib ju olla, et Eesti Rahva Muuseumi arhiiv-raamatukogus näit. puudus A. Kitzbergi draama „Tuulte pöörises“ teine ja kolmas trükk, mis ilmusid 1920. ja 1921. a. Tallinnas „Varraku“ kirjastusel, kuid ülikooli raamatukogus leidub teose kolmas trükk. On arusaadav, et vigu on raske vältida isegi bibliograafilistes töedes, kuid käesoleval juhul, kus on jäetud loostamata kaks Kitzbergi teose väljaannet, on see siiski kahetsetav. Julgema arvata, et säärased puudused pole just iga kord süüdi „höredavõitu materjal“.

Töö kasutamist soodustab tunduvalt juurdelisatud märksõna-register, mis on ühendatud tiitleregistriga. Kahju vaid, et selle koostamisel on võetud eeskujuks Hinrichs'i nimestikke. Üldnimestikes, kus võrdlemisi vähe samasisulisi teoseid, on parem kasutada märksõnu laiemas tähenduses. Ja et kõnesolev töö on just üldnimestik, oleks öeldu eriti maksev selle registri kohta. Registriga lähemalt tutvudes märkame kohe, et kirjanduse leidmine tema abil tänu märksõnade rohkusele polegi nii hõlpus.

Töö pole päris vaba vääratustist märksõnade valikul. Nii leiame märksõna „Linnud“ all järgmise täheteadust käsitleva teose: „Dr. Fritz Kahn. Linnutee. Eesti keelde M. Reika. Parandanud ja täiendanud Tartu ülikooli tähetorni astronoom-observaator E[rmst] Öpik...“ (Minu hõrendus; E. V.)

Ma ei peatu trükivigade juures (Chauteaubriand Chateaubriand'i asemel), tahaksin vaid märkida tõsiasja, et autor pole märksõnade juures arvestanud „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatut“ (arkeoloogia, kinnistus j. t.).

Vaatamata öeldule on üldnimestik väga hindamisväärne töö. Ta on vajalisem käsiraamat kõigile, kes ühel või teisel alal tegeleb kirjandusega. Üldnimestik ei tohiks puududa küll ühegi raamatukogu koostises.

Ed. Vigel.

Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamatud IV—VI. Eesti Rahva Muuseumi kirjastus Tartus 1928, 1929 ja 1931.

See oli 1928. a., kui nende ridade kirjutaja E. Kirjanduse veergudele andis ülevaate ERM-i Aastaraamatute esimestest köidetest (I—III). Seal oli puudutatud ka neid põhimõtteid, sihtjooni ja tarvidusi, mis selle perioodilise väljaande ilmumise tingivad ning õigustavad. Siin olgu meelde tuletatud, et kõne all oleva seeria eesmärgiks on ilmutada avalikkusele vähemalt osagi seda tööd, mis aasta jooksul eesti rahvakultuuri uurimise alal on saavutatud. Pearõhk on siin algusest peale langenud ainelise rahvakultuuri (etnograafia) ainete publitseerimisele, sest selt alalt on meil senini avaldatud võrdlemisi vähe ja avaldamisvõimalusedki on olnud kitsamad naaberteadusealadega võrreldes. Teose ilmumismõte on kasvanud etnograafilisest osakonnast ja sealt on juhitud teose toimetamistööd kogu selle ilmumise ajal. Aga puht-etnograafilise ainestiku kõrval on avaldamiseks senini ruumi leidnud ka lähemad naaberalad — rahvaluule ja muinasteadus. Viimases (VI) köites on sõna saanud veel ERM-i eriosakond — arhiivraamatukogu.

Ülemalmainitud köidete sisulisele vaatlusele siirdudes algaksime kromoloogilises järjekorras IV köitega. Teos sisaldab 9 artiklit, illustreeritud 90 pildi ja kaardiga. (Üldse lisandina liituvad iga köite lõppu kirjutiste saksakeelsed kokkuvõtted ja asutiste nimestik, kellega seisab ERM väljaannete vahetuses.)

Teos algab arhitekt E. Ederberg'i kirjutisega „Taluehitiste uurimisi Eestis“. E. Ederberg on üks neist harvadest praktilise kutseala esinajast Eestis, kes oma kutseteadmisi on rakendanud kodumaa rahvakultuuri uurimisele. Juba II aastaraamatus ilmus talt kirjutis „Hiiumaa taluehitused“, mis kogu ulatuses põhjenes autori kogutud toorainesele. Hiljemini on tema organiseerimisel tööranud üle maa Tallinna Tehnikumi üliõpilasi-arhitektide taluehitiste uurimise alal, millisele ainestikule põhjenebki käesolev kokkuvõtlik kirjutis. Esmalt annab autor ülevaate senisest ehitiste uurimisest (ühes kaardiga), mis toimunud viimaste aastate jooksul. Edasi on antud lühike ülevaade eesti ehitiste elementidest ja nende liigestusest. Teine kirjutis — Helene Tõnson'i „Saunad Eestis“ — toob mõningat selgust selle ehitise levimisest (ühes kaartidega). Käesolevate ridade kirjutajalt on selles köites ülevaate-katse eesti adratüüpidest. I. Manninen'i „Etnograafilisi märkmeid Eesti - Ingerist“ sisaldab värsket ainest autori lühikeselt uurimisretkelt. Märkmed on tehtud Väikülas ning kokku võetud järgmistesse peatükkidesse: rahvarii, ehitised, põllutulundus, naiste käsitööd, kalapüük, sõidukid ja söögid. Kirjutis on kirjeldavat laadi, sisaldades sealjuures palju rahvapärase terminoloogia alalt. H. Kurrik annab huvitava ülevaate lae-ilustistest — nn. näarikroonidest ning võrdleb neid rikkaliku ainestiku põhjal naabermaades esinevatega. M. J. Eisen'i „Ebamõrsja“ valgustab üht huvitavat peatükki eesti pulmakommetest ja E. Laiu „Pirru-Jaak“ sisaldab kirjelduse erisugusest inimesenäolisest pirruhoidjast kivist Hiiumaalt. — Teos lõpeb kahe välisainestiku põhjal koostatud kirjutisega. Neist on esimene J. Margi „Lapi pulmakommetest“ ja teine F. Leinbock'i „Liivlaste kalastusest ja vähipüügist“. Mõlemad artiklid sisaldavad seega värsket uudisainet ja on autorite omade uurimuste tulemusi.

Aastaraamat V sisaldab 7 kirjutist, 76 pilti ja kaarti ning 2 pilditabelit.

Esimeses kirjutises jätkab M. J. Eisen oma uurimust pulmakommete kohta; seekordseks teemaks on tal pulmamõök. A. Tilk püüab nende väheste andmete põhjal, mis meil olemas, ülevaadet anda suuskade esinemisest ja tarvitamisviisidest Eestis. Käesoleva köite

pikemaid kirjutisi on R. Põldmäe „Eesti rahvaomastest majariistadest“. Kirjutis on koostatud peamiselt ainese põhjal, mis leidub selt alalt ERM-i kogudes. Põhjalikum uurimus, mitte ükski käesolevas köites, vaid senini-ilmunud aastaraamatuis üldse (välja arvatud III aastaraamat, mis moodustab koguni eriteose), on F. Leinbocki „Uste ja väravate sulused Eestis“. Artikkel on tähtis ka üldetnograafilisest seisukohast. Sellesisulise aineistiku edasisele uurimisele eestis on antud aga kindel kava, süsteem ja terminoloogia. I. Manninen'i kokkuvõte „Eesti etnograafilist vanavara välismaa muuseumides“ annab tervikliku pildi neist kogudest, mis säilivad eesti rahvateaduse alalt Euroopa muuseumes. Allakirjutanu artikkel puudutab h ärjaikke tüüpe levimist üldse, eriti Eestis. H. Kurrik'u kirjutis „K a m a“ selgitab mainitud rahvatoidu koostist ja tarvitamist meie ja muude rahvaste juures.

Aastaraamat VI sisuks on 7 kirjutist ja 101 pilti ning kaarti.

E. Päss'i kirjutis „Lihahede Eestis“ käsitleb rikkaliku rahvaluulelise aineistiku põhjal vastlapäeva ehk lihaheite kombeid Eestis. I. Manninen'i „Käänipüügist Võrtsjärvel“ annab ülevaate omapärasest kalapüügiviisist, mille kohta oli senini olemas ainult puudulikke teateid. Teose ülejäänud osas on kirjutised: R. Indreko „Skulptuur ja ornament Eesti kiviaja luuriistades“, M. J. Eisen'i „Jõuluõled“, G. Ränga „Haruldane kalapüümis“ (kaits), H. Kurrik'u „Eesti pitsid“ ja R. Antik'u „Eesti rahvuslik arhiivraamatukogu“.

Niipalju üksikkõidete sisust. Teoste üldiseks iseloomustuseks võiks veel lisandada, et nende sisu, kuigi teaduslikke sihte taotlev, on jäänud suuremas ulatuses üldarusaadavaks. On ju Aastaraamatud muu seas mõeldud ka eesti rahvakultuuri tutvustajaks laiemais ringides, kui seda on kitsas rahvateadlaste pere. Viimast asjaolu arvesse võttes võib seda teostesarja julgelt soovitada kõigile neile, kes huvitatud eesti rahvakultuurist. Eriti ootame aga, et kogu maa õpetajaskond tutvuks selle ainulaadse eestikeelse teostesarjaga ja et kooli- ja rahvaraamatukogud võtaksid teose kindlasti oma nimekirja. Sellega elustaksime jällegi omamoodi seda kontakti, mis on ERM-i ja rahva vahel aastakümnete jooksul olnud.

Kui neile aastaraamatutele läheneda puht-teaduslikult seisukohalt, siis on vist küll loomulik, et seda küüniksivad arvustama vaid artiklite üksikkäsitlejad; käesoleva üldise ülevaate piiri ei saa mahutada seda nõuet. Kui me aga vaatleme kirjutiste autorite nimestikku, siis leiame, et see koosneb mitmesuguse teadusliku kvalifikatsiooniga isikuist — alates üliõpilasega ja lõpetades professoriga —, mis loomulikult teeb teoste teadusliku taseme kõverjoonelisemaks, kui see esineks vahest muis tingimustes. Teatava teadusenõuete miinimumini küünivad siiski kergemadki kirjutised, kuna sisu eest on vastutav ikkagi vastava eriharidusega toimetaja.

Aastaraamatud on muu seas välismaail sooja vastuvõttu leidnud, mida tõendab teoste vahetajate võrk üle maailma ja üha sagedamad viited meie aastaraamatuisse välismaade teaduslikes teoseis.

G. Ränk.

Eesti naiskäsitöö suurteos.

Anni Varma: **Õmblustööde tehnika I.** Pesutöö käsiraamat. Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi väljaanne Tallinnas 1930. 340 lk. [Hind 7 kr.]

„Eesti Kirjanduse“ praegusele, pea eranditult humanitaaraladelt luugejaskonnale võib tunduda võõrastav järgnev rakenduskirjandust käsitlev arvustis. Ent et meil puudub teaduslikuma ilmega naisajakiri, „Eesti Kirjandus“ aga lubab sõna võtta „kõigi tähtsamate ilmunud raamatute“ kohta, siis peaks ka seesuguse raamatu tutvustamine siin veergudel olema

kohane ja õigustatud. See uute alade kõneallavõtt võib pealegi koondada „Eesti Kirjanduse“ ümber uut ja mitmekesisemat lugejate ringkonda. —

Uue-aegne naiskäsitöö on meil õige noor ala. Esimesed arvestatavad katsed vastava kirjanduse soetamisel on meil tehtud alles iseseisvuse ajal (Häkkinen, Varma, kirjutised naisajakirjades jm.). Loomulik, et nii lühikese ajaga pole jõutud täisküpsede saavutisteni, sest eeldused viimaseiks kujunevad aeglaselt. Saavutiste vähesus on tingitud aine uuusest, õpetus- ning rakenduskogemuste vähesusest, seega kestvama traditsioonilise põhja puudumisest, edasi tüsedate asjatundjate põuast, oskussõnade väljakujunematusel, ka naistegelaste puudulikust kirjaliku väljenduse oskusest, sest eeskujuliku erialalise teose kirjutamine nõuab peale põhjaliku ainevaldamise veel häid stilistilisi võimeid.

Neil asjaoludel paelub naiskäsitöö-harrastajate erilist tähelepanu Tallinna linna naiskutsekooli juhatajalt Anni V a r m a'lt Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi kirjatusele ilmunud põhjanevate nõudlustega teos „Pesutöö käsiraamat“.

Nagu eessõnast näha, on teos määratud kõigile naistele, kel on midagi ühist pesutööga. Raamat on õige laiaulatuseline. 334 suurekaustalisel leheküljel käsitletakse pikalt kõiki pesutöösse puutuvaid küsimusi: pesumaterjali, töövahendeid, pisteid, nais-, mees-, laste-, laua-, voodi- ja köögipesu. Peale selle tikandeid ja pitse. Aine esitamisel on abiks üle 700 joonise. Teose koostamisel on autoril kaastöölisteks olnud mitmed Tallinna käsitöö-õpetajad. Tarvitatud kirjanduse nimestik sisaldab 101 kodu- ja välismaist raamatut ning väljaannet. Nii siis kõigiti suurejooneline üritus, mille kulud on tasutud riigikassast.

Tunnustades, et raamat lähendab suurt edusammu meie kutsekirjanduses, äratav selle lugemine ometi terve rea tõsisid metoodilisi ja sisulisi vastuvaidlusi. Need vastuvaidlused ei kõiguta raamatu suuri teeneid, kuid nende ärakuulamine oleks seda enam nõutav, et siin tegu on, nagu öeldud, riigi kulul trükitud teosega ja et pea olevat ilmumas sama teose II köide „Rõivatöö käsiraamat“.

Kõige pealt tuleks küsida: kas pole kapitalsete käsiraamatute väljaandmine niisugusel, vähemalt meil alles lapsekingis oleval alal varajane? Käesoleva kirjutise alguses nimetatud raskused on ju enamasti alles kõrvaldamata. Neile võiks lisada järgmist: Et kirjutada mingi ala tervikeseisist, peab sel alal ees leiduma omamaisi üksik-käsitelusi või koguni eriuurimusi, muidu jääb üldesitis paratamatult pealiskaudseks ja puudulikuks. Meie käsitöö-kirjandus on aga, nagu öeldud, alles algastmel ja sõrmedel loendatav, seega mitte küllaldane aluseks. Eelkäivad üksik-käsitelud peaksid harjutama käsitöö-mõistete ülekandmist meie keelde, arendama oskussõnu, andma kogemusi pildimaterjali valikus, seletuste sõnastuses; üksik-käsitelud peavad tuginema kodumaa õmblustöö olevikukogemustel ja ajaloolisil päriemil, peavad viimaste avastamiseks ette võtma uurimusi meie rahvusrõivaste õmblustehnikas, uurima näit. teatavaid meil harrastatud pisteid j. m., peavad osutama kohanemist rahva ainelisele kandejõule, arvestama ja eelistama kodumaa tööstussaadusi õmblusmaterjalide ja vahendite alal jne. Need viimatiloendatud momendid on naiskäsitöös olulise tähtsusega, mis annavad asjale omapärasema, kodumaisema ja seetõttu ka armsama ilme. Sel alal on meie naiskäsitööl veel palju uurida ja tähele panna.

Nimetatud eeltööde puudumine või puudulikkus annab end A. Varma teoses ilmselt tunda; seepärast tuleb seesuguse teose väljaandmist nii suures mõõtkavas enneaegselt pidada.

Kui asuda raamatu enda vaatlusele, paistab kõige pealt küsitav, kui otstarbekohane on teost nii suurtes osades välja anda. Kuna raamat on määratud kõigile naistele, on vaevalt usutav, et see oleks suuremalegi

osale hinnalt kättesaadav. Kas poleks mõistlikum olnud seda vähemate vihkude kaupa müügile lasta?

Ent sama tõsiselt tuleb küsida: kas poleks saanud ka esitatud ainet poole vähemas ruumis või ütleme 180—200 lk. edasi anda? Lähemal vaatlusel selgubki, et teose mahukus pole tingitud niivõrt aine rohkusest kui käsitlusviisi hõredusest ja muist metoodilistest puudustist.

Eriarvamist äratab kõige pealt ainevalik. Et tegemist on pesutöö käsiraamatuga ja peaarõhk pesuvalmistamisel, ei kuuluks raamatu ülesandesse tikandite ja pitside tehnika, sest ka ilma käsitsi valmistatud pitside ja tikanditeta saab pesu kaunistada ja pealegi pole pesu kaunistamine nende ainuülesandeks; see on laialdane ala ja nende jaoks olgu eriraamat, siin aga oleks võinud olla lühike peatükk pesukaunistamise võtetest pesuliikide järgi, mis puhul oleksid vastavad märkmed iga eseme juurest ära jäänud. Kõige selle arvel oleks 56 lk. kokku hoitud. Ennemiin oleks siin õigustatud olnud heegelduse ja varrastelkudumise tehnika seletamine, mis oleks mahtunud mõnele leheküljele, sest vastavaid esemeid (sooja pesu) valmistatakse kodusel teel nii lastele kui täiskasvanuile. Edasi oleks rohkearvuliselt ja pikalt kirjeldatud vananenud ja kollikambris heidetud pesuesemete asemel võinud tuua väike, kuid selge pilt eseme lõikest. See oleks käesoleva raamatu terviklikumaks muutnud. Kui juha pesutööst on välja antud nii suur ja kallis spetsiaalteos, on ülekohtu nõuda veel erilise lõigeteraamatu ostmist: tehnika ja lõiked peaksid enesestmõistetavalt kokku kuuluma. Vananenud esemete väljajättega oleks vabanenud selleks tarviline ruum. Nii oleks organiseerituma ainevalikuga säästunud vähemalt 50 lk. Siinjuures oleks olnud otstarbekohane kui raamatus käsitlemata jäetud või lühidalt käsiteldud, kuid õmblustöök ometi tarvilistel aladel teadete saamiseks oleks juhatatud mõnele eestikeelsele raamatule või naisajakirjale, niipalju kui neid leidub, nimetades pealkirja või aastakäiku ja hindu, ja alles viimaste puududes mõnele iseäranis tublile saksa- või soomekeelsele teosele või väljaandele. Seesugused juhatused puuduvad kõnealuses raamatus pea täiesti.

Ka ainejaotus oleks võinud otstarbekohasem olla, eriti pesu osas. Nelja alajaotuse asemel: beebi-, lapse-, nais- ja meespesu, oleks jätkunud kolmest: lapse- (0—4 a.), nais- ja meespesu, kuna tütarlaste ja poeglaste pesu oleks kuulunud nais- ja meespesu hulka, kusjuures oleks vaja olnud ainult vähesed lahkuminekid esitada; seega oleks pääsetud kahekordsetest seletustest (poeglapse särk = lihtne meeste särk; poeglapse spordisärk = mehe spordisärk jne.), mis oleks jällegi võimaldanud tunduvalt ruumisäästu. Samuti oleks esituse ülevaatlikumaks teinud riideliikide ja pistete rühmitamine. Näit. riiete puhul oleks võidud tarvitada sama jaotust, nagu hiljemini pesu juures: laste-, nais- ja meespesuks tarvitavad riided. Nii asuksid riidesordid nende otstarbega otseses seoses, mis oleks teinud raamatu kasutamise ja vastavate juhatusete leidmise hõlpsamaks. Samuti oleks võinud pistetes eraldada tarbe- ja kaunistamispisted, mis täiesti võimalik, sest mõlemaks otstarbeks tarvitata vaid pisteid on ainult üksikuid.

Raamatu ülespuhutatud muljet põhjustavad edasi paljud aine- ja vormivale kaalumised (näit. juhatused lapsekasvatamisest ja -tervishoiust lk 118, 139, 141—2 jm., magamistoja mööblist lk. 234—5 jne.) ja asjatud kordamised (triikevahendeist räägitakse lk. 25 ja 266; pitsidest lk. 12—17 ja 312—333; paspoaaliga äärestamisest lk. 105 ja 176; nurga moodustamisest lk. 75 ja 238; sämpudest lk. 101 ja 305 jne.). Ent selle kõrval jälle esineb olulisi lünki: ei anta riide hulka ega öelda, mitu pikkust mingi ese tarvitab; naiste trikoopesu, meeste soojapesu jm. puhul puudub ivalmistamise juhatus, kuigi mainitakse, et neid ise võib teha; edasi oleks oodanud praktilisi näpunäiteid riide venivuse, kokkutõmbumise, õmblusniidi jämeduse, hea niidi omaduste, riide vildaku lõikamise, koendservadega ta-

litamise, lõnga otsade kinnitamise, soovitavaima pilusihi, masinaga ja käsi palistatavate asjade jne. kohta. Kust saaksime seks teadmisi, kui mitte käsiraamatust?

Ka pole autori stilistilised ja loogilised võimed just kõige eeskujulikud. Eeldaks leida siit tihedaid, täpsaid ja selgeid kirjeldisi, selle asemel leidub aga rohkesti paljusõnalist venivust ja väljenduse ebamäärasust. Selguse puudustest tunnistab juba raamatu otstarbe määritlus eessõnas: raamat tahab „abiks olla neile, kes tegelevad pesutöö alal, pesutöö õpetavad ja juhatavad, kuid ka kõigile naistele, eriti aga pereemadele“; üks ju kõik naised „tegele pesutöö alal“, milleks siis veel „kuid ka kõigile naistele“, või tähendab „tegelevad pesutöö alal“ kutselisi pesuõmblejaid? Igatahes on see jaotus kas loogiliselt ebaõige või vähemalt ebaselge. Muude väljendusnõrkuste kohta veel mõned näited: Naiivsus enesestmõistetavais asjus: „puuvillane valmistatakse puuvillast, linane — linaest, siid — siidest“ jne. (lk. 5 ja 271). — Seletuse segasust: „Lõime-lõngad on kangas sirgjoonselt, koelõngad aga kõverjoonselt“ (lk. 33). — Ebaselget väljendust: „neid on kolmesuguseid: kolmnurkseid, nelinurkseid õhukesti ja pakse“ (lk. 116) pro „neid on kolmesuguseid: kolmnurkseid, nelinurkseid õhukesti ja nelinurkseid pakse“, sest lugedes jääb igale mulje, nagu oleks liike neli. Jne.

Mingi edvistusena tunduvad prantsuse- ja itaaliakeelsed nimetused eestikeelsete oskussõnade seletusks. Kõnealuse raamatu tarvitajaskonnas on prantsuse või itaalia keele valdajaid vist ainult üksikuid, nii et neist keelist võetud nimetused kuidagi kodusemad ei saa olla eestikeelsetest; niisama vähe kõnet võiks olla kirjanduse tarvitamisest neis keelis. Mõtet oleks olnud saksakeelsete nimetuste toomisel, sest saksakeelseid käsitööraamatuid tarvitatakse meil laialt, näit. Beyer'i vihikuid jm.

Ka sisaldab raamat vananenud ja võõra algupäraga oskus- ja üldsõnu, mille head omakeelsed vasted juba olemas. Näit.: 'beebi' võiks olla 'imik', 'heegeldama' v. o. 'niplama', 'vitselpael' v. o. 'pesupael', 'mankeen' v. o. 'liigesnukk', 'krookima' v. o. 'kurrutama', 'rišeljöö' v. o. 'löiketikand', 'manset' v. o. 'kätis', 'broderii' v. o. 'auktikand', 'monogramm' v. o. 'nimitähed', 'formaat' v. o. 'kaust', 'variant' v. o. 'teisend', 'korsett' v. o. 'nöörprihk', 'reväär' v. o. 'käänis', 'niis' v. o. 'orb, orva', 'kapsel' v. o. 'ümbrik', 'serviett' v. o. 'suurrätt' ja palju muid. Käsitöö oskussõnastik ei ole veel küllalt kujunenud, kuid mis on, seda tuleks tarvitada, ja pole ka tarvis uusi võõrkeelseid nimetusi importeerida.

Edasi äratub imestust kodumaaalise orientatsiooni puudumine või nõrkus. Kuigi meil ikka enam rõhutatakse ja nõutakse omapära igal alal, ei pühenda autor märgatavat tähelepanu meie omapärasele tikanditele ega motiividele. Kui näit. igasugustele rokokoo- ja ažuur-tikanditele lubatakse lehekülgi, ei anta viimasel ajal eestlaste seas rohkesti tarvitatud omapärasele setu tikandile üldse mitte ruumi. Ka pole autoril sümpaatiat eesti õmblustarvetele, vaid hoopis esteetilisemad tunduvad talle välismaa ained, mis igal sammul leiavad soovitamist. Ei juhita tähelepanu neile riidesortidele, mida kodumaa vabrikud rahuldavas headuses toodavad, kodumaa õmblusniidile, mis suudab Coats'iga võistelda, õige korralikele kodumaa pitsidele jne., küll aga leidub kodumaa saaduste mahategemist sel teel, et alatasa kiidetakse välismaa riideid, niite, pitse paremaks, seejuures soovitatakse sageli väga kalleid välismaa siide ja muid riideid, mis kõnealuse raamatu tarvitajate 99%-le üldse pole kättesaadavad. Ebarahvusliku ja eluvõõra vaimu pärast tuleks seda raamatut õieti boikoteerida ja imestada, et riiklik keskasutis selle on välja andnud.

Nagu tähendatud, on raamatus rohkesti jooniseid. Ka nende kasutamine ja valik jätab soovida. Nii sisendab õige mitut joonist ümbritsev tekst lugejale hoopis teise tähenduse, kui tegelikult mõeldakse. See langeb jälle väljenduse ebaselguse arvele. Näit. joon 378, 379, 408, 410

jm. Teiseks ei vasta joonised tihti kirjeldusele: näit. joon. 376 kujutab lühikeste varrukatega lihtsat poeplapse särki, kuid seletuses kirjeldatakse käisteta särki, mida võib kaunistada pitsi või paelaga; vt. ka joon. 168 ja 320. Joon. 52 ja 69 on valed: esimene on näide eelpistest, mida õmmeldakse pildil vasemalt paremale, ja teine silmuspistest, mis õmmeldakse pildil paremalt vasemale! Peale selle oleksid pidanud mitmed joonised olema suuremad ning selgemad (108, 199, 263, 525 jne.); iseäranis äbarik on pilt nr. 535. Üldiselt on käega joonistatud pildid palju paremad kui ülesvõtted; viimaste klišeed on tihti ähmased ega täida ülesannet õieti.

Teos ei ole puhas ka sisulisest puudusist ja ebatäpsusist; toon nende rohkest valikust mõne näite: Lk. 28 väidetakse, et alumiinium- või hõbesõrmkübarad on parimad. Alumiiniumsõrmkübar aga läheb liiga ruttu katki, vahel juba esimesel pistel. Seepärast on soovitamismäärsemad teras- ja raudsõrmkübarad. — Nööpaugu õblemise juhatuses oleks pidanud eriti kirjeldama nööpaugu ümmarguse otsa tegemist (lk. 93), nimelt, et sinna peab tegema ainult 5—7 pistet — muidu jäävad sõlmekesed kaarjas otsas hunnikusse üksteise peale. Pistete arvu määramine oleks selle ära hoidnud. — Pitsimasin on üks kallimatest masinatest, seepärast on teda harvadel. Oleks olnud praktilisem enam ruumi anda pitside käsitsikinnitamisele (lk. 104). Peale üleloomispistetega kinnitamise tarvitatakse ju laialt ristpistet, punuspistet jm. — Pükste valmistamisel (lk. 174) tehakse ju esimese tööna peale lõikamist külgedele kinnised, sest nende valmistamine muutub väga vaevarikaks, kui pükste sääred ja pooled on juba ühendatud. — Sidemete (lk. 189) täienduseks oleks pidanud nimetama ka sidemeid marlist ja ligniinist, mis viimasel ajal palju poolehoidu on leidnud. — Mehe kirjusärgi juures on liiga pealiskaudselt räägitud kinnise tegemisest (lk. 209). Oleks pidanud palju täpsamalt selgitama joonte kohti kahel pool kinnist ja keskvoidil. Heaks abinõuks oleks olnud jooniski. Üldse on mehe särgi, naise õmblusoskuse komistuskivi juures liiga vähe selgitavaid jooniseid; siin, nagu mujalgi, asendaks hea joonits pika kirjeldise.

Niipalju puudusist. Ent kõigi nende arvustavate märkmete puhul ei või unustada teiselt poolt teose suuri teeneid. Ükski uudset ala käsitlev teos ei saa olla täiuslik, pealegi kui eeltööd peaaegu puuduvad, kuid see teos tähendab meie noores käsitöö-kirjanduses lõvisammu edasi. Kuigi sel pole laitmatu kapitaaltese väärtust, siis pärib ta ometi suurejoonelise teerajaja kuulsust ja au. A. Varma on agaramaid tegelasi oma erialal. Ta teos sisaldab päratu määra õmbluse-näpunäiteid. Selle ainestiku esitamine eesti keelele, eesti terminoloogiaga, selle liigitamine ja varustamine rikkaliku pildimaterjaliga on ise juba suurt jõupingutust ja teadmist nõudev töö. Raamat on sellisenagi kõigiti soovitamismäärne ja õigusega eesti naiskäsitöö suurteos. Lõpuks tuleb rõõmustavalt rõhutada seda arusaamist ja ainelist toetust, mis Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi poolt on osaks saanud naiskäsitööle Eestis ja eraldi just käesolevale teosele.

Lüüdia Palm.